

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра історії України та археології

На правах рукопису

КОПАНЬКО ВІКТОРІЯ ВІТАЛІЇВНА

**ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність: «014 Середня освіта (Історія)»

Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія та правознавство»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
ШВАБ ЛАРИСА ПЕТРІВНА,
кандидат історичних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 5
засідання кафедри історії України та археології
від 18 листопада 2025 р.

Завідувач кафедри
проф. ~~Ларіон~~ О.Ю.

ЛУЦЬК – 2025

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет (інститут) _____ К

(код і назва)

Освітньо-професійна програма _____

ЗАТВЕРДЖУЮ**Завідувач кафедри**

«__» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ)
ЗДОБУВАЧУ ОСВІТИ**

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту)

Керівник роботи (проєкту)

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

2. Строк подання здобувачем роботи (проєкту)

3. Мета та завдання ВКР (проєкту)

4. Дата видачі завдання _____

АНОТАЦІЯ

Копанько В.В

Тема роботи: Традиційне вбрання українців Волині в XIX – на початку XX століття: історичний та навчально-методичний аспекти

У дипломній роботі досліджено традиційне вбрання українців Волині у XIX – на початку XX століття в його історичному, соціокультурному та педагогічному вимірах. Обґрунтовано актуальність теми в контексті формування історичної пам'яті, національної ідентичності та міждисциплінарної інтеграції у сучасній освіті. Здійснено комплексний аналіз джерельної бази, включно з етнографічними описами, візуальними матеріалами та музейними зразками. Висвітлено одяг різних соціальних верств населення Волині (шляхта, міщани, селяни), проаналізовано символіку, сакральні й ритуальні функції традиційного вбрання, визначено його етнокультурне значення. У педагогічному аспекті розроблено методичні підходи до використання теми традиційного одягу у закладах загальної середньої освіти: через шкільні курси, інтегровані проєкти, музейно-красознавчу діяльність. Застосовано історико-етнографічний, компаративний, структурно-семіотичний, джерелознавчий, педагогічний методи. Наукова новизна полягає в інтеграції історико-культурного аналізу з навчально-методичними підходами, залученні нових джерел, авторській розробці дидактичних моделей подачі етнокультурного матеріалу в шкільному середовищі. Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження у навчальному процесі, музейній практиці, культурно-просвітницькій роботі.

Ключові слова: традиційне вбрання, одяг селян, вбрання міщан, символіка українського вбрання, етнографія, методика навчання традиційного костюма.

ANNOTATION

Kopanko V.

Title: Traditional Clothing of Ukrainians in Volyn in the 19th – Early 20th Century: Historical and Educational-Methodical Aspects

The thesis explores the traditional clothing of Ukrainians in Volyn during the 19th and early 20th centuries from historical, sociocultural, and pedagogical perspectives. The relevance of the topic is substantiated in the context of forming historical memory, national identity, and interdisciplinary integration in modern education. A comprehensive analysis of sources is conducted, including ethnographic descriptions, visual materials, and museum specimens. The study examines the clothing of various social groups in Volyn (nobility, townspeople, peasants), analyzes the symbolism, sacred and ritual functions of traditional dress, and defines its ethnocultural significance. In the educational-methodical aspect, methodological approaches are developed for incorporating the topic of traditional clothing into general secondary education through school curricula, integrated projects, and museum-based local history activities. Historical-ethnographic, comparative, structural-semiotic, source analysis, and pedagogical methods are applied. The scientific novelty lies in the integration of historical-cultural analysis with educational methodology, the inclusion of previously little-known sources, and the author's development of didactic models for presenting ethnocultural content in schools. The practical significance lies in the applicability of the research results in the educational process, museum practices, and cultural outreach.

Keywords: traditional clothing, peasant clothes, burghers' clothing, Symbolism of Ukrainian clothing, ethnography, traditional costume teaching methodology.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	6
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	16
1.1. Джерела дослідження.....	16
1.2. Історіографія.....	23
1.3. Методологічні основи дослідження.....	29
РОЗДІЛ 2. ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ.....	35
2.1. Стрій вищих соціальних станів.....	35
2.2. Вбрання міщан.....	41
2.3. Селянське вбрання.....	47
2.4. Символіка волинського вбрання у побуті та обрядах.....	52
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ	
ТРАДИЦІЙНОГО	
ВОЛИНСЬКОГО	
ВБРАННЯ.....	58
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	80

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Андарак – спідниця, виготовлена з вовняної домашньої тканини в позовжні смуги або клітини (Полісся, Волинь). Відтворена у етнопарку «Ладомирія». Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Башлик – сукняний головний убір з довгими кінцями, який одягали зверху шапки у негоду (Полісся, Волинь).

Бекеша (бекешка) – верхній чоловічий одяг із сукна; верхній жіночий одяг із овечого хутра, покритий сукном чи іншою тканиною (Полісся, Волинь). Відтворено у етнопарку «Ладомирія». Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Бички – тороки-зв'язки в поясному жіночому вбранні (Полісся, Волинь). Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Білька – біла тканина смужечка на спідниці (Волинь).

Бурка – 1) довгий верхній одяг із домашнього сукна з капюшоном, який одягали зверху на одяг, щоб захиститися в час негоди; 2) чоловічий верхній одяг із сукна (схожий на пальто); 3) назва жіночої спідниці (Полісся, Волинь). Відтворена у етнопарку «Ладомирія».

Бурки – взуття з високими халявами із сукна; відтворено у етнопарку «Ладомирія»; також: полотняні чи напівполотняні спідниці на Волині; «мальванки», «димки» – бурки з вибитим орнаментом (Волинь).

Бурнос – верхній жіночий одяг (Волинь). Відтворена в етнопарку «Ладомирія».

Верзун – взуття подібне до постолів.

Верхоплут – мереживний шов-узор, який вшивається по основі, з виділенням ниток піткання; будується на рахунку восьми ниток і стібків; для ткання такого взору необхідний станок для використання восьми ниток; узор складний у виконанні, проте широко застосовується для викінчення вбрання; станки і взор (Волинь); відтворено в етнопарку «Ладомирія».

Вовнянка – вовняна зимова хустка.

Волоки – довгий шнурок для зав’язки постолів. Для чоловіків і жінок відмінні на вигляд.

Волосінь – трава, в яку замотують ноги перед узуттям постолів.

Вусцілок (вустілок) – віхоть соломи в чоботі, які слугують за устілки.

Галочка – гердан на Волині.

Гарди – намисто в три ряди із різних срібних монет.

Гусари – високі шнуровані черевики (Рівненщина). Відтворено етнопарку «Ладомирія».

Єрмак (єрмяк, єрмулук та ін.) – верхній одяг із сукна, що захищає від дощу. Відтворено етнопарку «Ладомирія».

Жупан – верхня плечова одіж, подібна до свити, але має відкидні рукава.

Завиванє (завивайло, завивало та ін.) – намітка, якою пов’язують очіпок; також: покривало, яким покривають молодих на весіллі.

Зав’язки (завої) – онучі, якими жінки обмотують коліна.

Запаска – незшивана поясна жіноча одіж; складається з двох частин, витканих із грубої вовни (задниця, плахта – задня частина; попередниця, запаска – передня частина); одягається зав’язками довкола стану; має багато регіональних різновидів кольору, форми, одягання та ін.

Запілка (запільчина) – короткий фартух (Полісся, Волинь).

Заушник (заушниця) – сережка – жіноча вушна прикраса.

Кавтан, каптан – одяг із фалдами за кроєм свитки, носили міщанки; підкладка зроблена з білого, частіше червоного кольору; поли, комір, рукави облямовані парчею.

Калита – шкіряна чоловіча сумка, яка чіплялася до пояса (Полісся, Волинь).

Камізелька – чоловіча або жіноча безрукавка (Волинь, Полісся).

Капот – довгий верхній чоловічий одяг у талію із зборками, широким коміром і домотканого сукна (Західна Волинь); відтворено в етнопарку «Ладомирія».

Каптан – жіноча блуза із байки (Західне Полісся).

Капуза – висока смушкова шапка з розрізом на боку (Ковельщина, Волинь).

Капшук – шкіряний мішечок для тютюну або грошей; стягується шнурком (Полісся).

Картуз – чоловічий осінньо-весняний головний убір, який купували в місті.

Кашкет – чоловічий осінньо-весняний убір із синього, зелено-чорного сукна; від картуза відрізняється розміром і величиною козирка; купували на ярмарках, або замовляли в кравця; найбільш поширені на Волині, Поліссі і Поділлі. На Волині кашкет має локальні різновиди: **раби** чи «**рабі козирки**» на Камінь-Каширщині виготовляли із сукна для пошиття штанів чи верхнього короткоплого вбрання «куртак» та ін.; носили у спосіб характерний на певній території – насунутим на чоло, спущеним на потилицю, набакир. Відтворена в етнокомплексі «Ладомирія».

Кафтан – чоловіче пальто, пошите в талію з розлогим коміром із оксамиту; шили із чорного корту, або фабричного сукна; жіночий відповідник називали куцан чи куцман; носили переважно у східній частині Волині. Відтворена в етнопарку «Ладомирія».

Керсетка – жіноча безрукавка; до середини XIX ст. шилися з домотканного полотна; із появою фабричних тканин – із шовку, квітчатої і однотонної тканини, плису та ін.; розрізняються за кроєм на Правобережжі і Лівобережжі України; на Волині шилися із суцільною спинкою, приталені, розширені до низу клинами або вставками (п'ять, дев'ять і більше).; регіональні варіанти керсеток відтворені в етнопарку «Ладомирія».

Кибалка – лляний, конопляний, обшитий тканиною із лубу та ін. обруч – елемент головного жіночого убору; використовується в усіх формах жіночих головних уборів.

Китайка – шовкова стрічка (Волинське Полісся); тканий пояс (Рівненське Полісся); на інших територіях – тканина, що завозилася з Росії. Зберігається в колекції Волинського краєзнавчого музею.

Кожух – зимовий верхній хутряний одяг українців; побутували в усіх без винятку регіонах України. На Волині існували кожухи трьох покроїв: один із них дуже подібний на волинську свиту з великим відкладним коміром; другий шиється зі

«станом», без складок і маленьким стоячим комірцем, обшивається сап'яном та барвистими шнурками; третій шиється приталеним, з малим відкладним коміром та збірками, що починаються від стану, застібається на три гудзики або гаплички; на кожний з таких кожухів потрібно від п'яти до восьми вичинених овечих шкір. З описів Олекси Воропая і зразків, що залишилися у домогосподарствах кожухи. Відтворена в етнопарку «Ладомирія».

Кохта – жіночий ситцевий жакет на полотняній підкладці (Волинь, Полісся).

Крайка – пояс, витканий із дрібних вовняних ниток, яким притримували штани, спідницю; найрізноманітніше поєднання кольорів ниток. Різноманітні крайок відтворено в етнопарку «Ладомирія».

Купер – жіноча зачіска із двох заплетених кіс, викладених кружечком на потилиці; найбільш поширена на Західному Поліссі.

Куцавейка, куцан, куцань – короткополе жіноче вбрання, покрите сірим фабричним сукном, на ваті й підкладці з полотна; на Волині поширені усі відомі крої; також – чоловічий верхній сукняний короткополий одяг.

Лапті – взуття, сплетене із лика, в'язу, липи (Полісся); або лапці – взуття сплетене із вовняних шнурків в вигляді лаптів, поширене на Сарненщині.

Магерка – сукняна шапка із чорного, білого, бурого сукна (Західне Полісся).

Маринарка – осінній піджак (Волинь, Полісся).

Нагрудник – жіноча безрукавка на ваті (Полісся).

Намітець, намітка, серпанок – назва жіночого рушникового головного убору (Волинь). Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Непранка – брудна сорочка.

Обрус – велика хустка, яку носять на плечах (Полісся).

Очіпок – головний убір заміжньої жінки поширений по всій Україні.; особливості на Волині: денце очіпка ширше від самого очіпка.

Попріян (порпіян) – один із найдорожчих гатунків тонкого сукна пурпурового кольору; **попрський** – про тканину: сукно виготовлене у м. Поперінг (сучасна Бельгія).

Рогатка – шапка з світло-коричневого сукна з чотирикутним плоским дном (Волинь).

Рубаха – жіноча сорочка, виготовлена з лляного чи конопляного полотна (Полісся). Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Рубашка – сорочка (Полісся).

Руб'я – старий, подертий одяг (Волинь, Полісся).

Сачок – короткий жіночий жакет, піджак (Волинь; також в інших регіонах України – Західному Поділлі, Полтавщині та ін.).

Свита – старовинне українське жіноче й чоловіче вбрання; крій схожий на всій території України з деякими відмінностями – на Лівобережжі коротша, Правобережжі – довга. На Волині свити декорували барвистими шнуркам, на Поліссі – чорним шнуром, на рукавах вишивали хрестики. В XIX ст. на Правобережжі побутував другий тип свит – з рясами та складками.

Сернега (серняга) – верхній чоловічий сукняний одяг (Волинське Полісся). У Луцькому районі такий тип вбрання називали «**симрага мущинська**». Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Сірак (сердак, портєнка) – вбрання без коміра; сукно для сирака ткалося з вовни і коноплі наполовину, темно-бурого і чорного кольору Волинь); сірак з білого сукна називали – **свита** (Волинь; зберігається у Волинському краєзнавчому музеї). У центральних і східних частинах України відповідник сирака – **кобиняк, кирея**. Відтворено в етнопарку «Ладомирія».

Сорочка – найдавніший вид натільного шитого одягу; на Волині – **архаїчна** (більш рання) та **тунікоподібна – поликова** (більш пізня) сорочка; до початку XX ст. чоловіча сорочка носилася навипуск (на межі з Поділлям заправлялася у широкого крою штани), жіноча – заправлена; орнаментувалася вишивкою (XIX ст. розповсюдився рослинний орнамент (раніше – геометричний); на Поліссі сорочка орнаментувалася червоними нитками способом ткання. Відтворено в етнопарку «Ладомирія».

Спідниця – поясний жіночий одяг з полотна, купованих тканин, домашнього тонкого сукна, зібраний зверху; **спудниця** (Волинське Полісся); **андарак** – спідниця, виготовлена з вовняної домашньої тканини в поздовжні смуги або клітини (Полісся, Волинь; зберігається у Волинському краєзнавчому музеї); **бурки** – напівполотняні, полотняні спідниці (Волинь); **сукня** – ткана у домашніх умовах спідниця яскраво-рожевого і зеленого кольорів (Західне Полісся); **тетянка** – спідниця зі зборками (Полісся, Волинь); **фартух (хвартух)** – спідниця оздоблена внизу тканими смугами або біла спідниця (Західне Полісся). Відтворено в етнопарку «Ладомирія». Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Тернова хустка – фабрична квітчаста хустка з тороками (Волинь); **тирнівка** – на іншій території України.

Тілогрейка – фуфайка, куфайка, безрукавка на ваті. Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Дрепи – дерев'яне взуття обшите тканиною (Полісся, Волинь; зберігається у Волинському краєзнавчому музеї). Центральна Україна – **трепи**.

Убранє – загальна назва комплексу одягу (Волинь, Полісся, інші частини України; зберігається у Волинському краєзнавчому музеї).

Упенка – велика зимова хустка (Волинь).

Полотнянка – літнє полотняне вбрання переважно жінок і дітей, оздоблене синім або синьо-білим шнуром (південно-західна Волинь). У Броніслава Сокальського такий тип вбрання описаний як **мандина**, яку носили у цьому ж районі Волині.

Чемйорка (чамйорка, чемерка) – верхнє чоловіче вбрання із сукна, морщений зі спини (Полісся).

Черкеска – чоловічий одяг з домашнього сукна; у Луцькому районі – верхня частина черкески, до пояса, на підкладці із сукна.

Чолки (чулки) – обмотка для ніг для жінки, панчохи (Полісся).

Шитик – шкіряний пояс (Полісся, Волинь).

Шпонка (спінка) – запонка – два металеві кружечки, сполучені штифот або мідна пластика зі склом чи дзеркальцем; носили жінки і чоловіки.

Штани або брання – поясний чоловічий одяг; полотняні лляні білі або смугасті (синьо-білі, червоно-білі); **ногавиці** – сіро-білі штани вузького крою з домотканого полотна; **штани-шаровари** – штани широкого крою; обидва типи стягувалися на пояс-очкур; на Волині очкуру приписували захисну функцію – «ним можна і біса спіймати». Зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

ВСТУП

У другій половині XIX – на початку XX ст. Волинь постає як багатий етнокультурний регіон із самобутнім укладом життя, глибокими традиціями, обрядовістю та надзвичайно розвиненою матеріальною культурою, серед складників якої провідне місце посідає традиційне вбрання. Одяг українців Волині виконував не лише утилітарну функцію, а й слугував вагомим етнокультурним маркером, засобом візуалізації соціального статусу, гендерної ідентичності, регіональної приналежності, а також утілював у собі унікальні коди символіки, обрядовості та сакральності.

Актуальність теми обумовлена кількома чинниками. По-перше, у контексті сучасних викликів, пов'язаних із війною, глобалізацією, інформаційною експансією та кризою ідентичності, важливим завданням постає осмислення й відновлення локальних культурних традицій як опори для формування національної свідомості. По-друге, етнографічні дослідження традиційного одягу дозволяють реконструювати історичну картину буття, розкрити суспільні структури, естетичні орієнтири та світоглядні уявлення українців регіону. По-третє, Волинь як прикордонний регіон із поліетнічною історією та складною соціальною структурою у XIX – на початку XX ст. демонструє унікальні форми одягової культури, які поєднують автохтонні українські традиції із впливами польської, єврейської, чеської, німецької спільнот, що зумовлює наукову цінність дослідження. Отже, проблема дослідження волинського традиційного вбрання є актуальною в етнологічному, історико-культурному й навчально-методичному аспектах.

Об'єктом дослідження є традиційна культура українців Волині XIX – початку XX ст.

Предметом дослідження є традиційне вбрання українців Волині зазначеного періоду в його історичному, соціокультурному та навчально-методичному аспектах.

Метою роботи є вивчення традиційного вбрання українців Волині XIX – початку XX ст. та навчального й виховного потенціалу теми.

Завдання. Магістерська робота передбачає реконструювання традиційного вбрання різних соціальних груп в підросійській Волині й методичні рекомендації інтеграції тематики у шкільну історичну освіту.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному поєднанні етнографічного аналізу традиційного одягу Волині з навчально-методичною перспективою його подання у сучасній школі; залученні до наукового обігу відомих джерел, зокрема етнографічних описів Жана-Поля де ля Фліза, художніх реконструкцій Гатальської Наталії та Івашків Галини, матеріалів Волинського краєзнавчого музею (колекцій, фондів, виставок «Сорочка в тренді»); уточненні соціальних, гендерних і ритуальних функцій волинського вбрання на прикладах різних соціальних станів; розробці авторських навчально-методичних моделей інтеграції теми традиційного вбрання в міжпредметний шкільний курс (історія, культура, трудове навчання, мистецтво).

Практичне значення. Зібрані матеріали магістерської роботи можуть мати практичне застосування у шкільних інтегрованих предметах із історії та культури України; у краєзнавчій роботі з учнями в межах позакласної роботи (екскурсії, музеї при школах, фольклорні гуртки); у створенні навчально-методичних посібників, презентацій, робочих зошитів з етнокультурної тематики; у музейно-педагогічній діяльності, організації виставок, реконструкцій, історичних фестивалів тощо.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у виступах і публікаціях тез наукових конференцій.

1. Копанько В. Етнографічні студії в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Україна у світовому просторі: минуле і сучасність»*, 29 квітня 2025 р. / упор. Н. Кінд-Войтюк, Д. Гусак. Луцьк, 2025. С. 49–51.

2. Копанько В. Джерелознавча база досліджень українського традиційного вбрання в другій половині XX – на початку XXI століття. *Матеріали XIX міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих Учених «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*, 13 – 14 травня 2025 р. Електронне видання на CD-ROM. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. С. 362–364 (https://volnu-my.sharepoint.com/personal/mnv_vnu_edu_ua/_layouts/15/onedrive.aspx?id)
3. Копанько В., Парасюк Ю. Джерелознавчі студії народного вбрання українців у XIX – на початку XX століття. *Збірник наукових праць з матеріалами V Міжнародної наукової конференції «Період трансформаційних процесів в світовій науці: задачі та виклики»*, 6 червня 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 462–466 (<https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference/proceeding/issue/view/06.06.2025/49>).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (58 позицій) та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерела дослідження

Комплексне дослідження традиційного вбрання українців Волині в XIX - на початку XX ст. передбачає залучення широкого кола джерел різного типу, що репрезентують як письмову, так і матеріальну культуру досліджуваного періоду. Відповідно до усталених у джерелознавстві підходів, насамперед типології джерел, джерельну базу дослідження можна поділити на кілька категорій: 1) усні (спогади, описи звичаїв пов'язаних з вбранням), писемні (етнографічні, статистичні та картографічні друковані джерела): праці дослідників (зокрема Федора Вовка, статистичні описи Волинської губернії, карти розселення українців у XIX – XX ст.); 3) візуальні (іконографічні) джерела (ілюстрації в друкованих виданнях, старі фотографії даного періоду, малюнки етнографів); 4) музейні предмети та реконструкції (оригінальні предмети одягу: сорочки, камизельки, чоботи, плаhti, і т.п; фрагменти тканин,).

Писемні джерела складають важливу основу дослідження і включають як офіційні документи адміністративного характеру, так і публікації етнографічного, історико-культурного та мистецтвознавчого спрямування. Серед першої групи особливу увагу заслуговує «Списокъ населенныхъ мѣстъ Волынской губерніи» (1906), який дає змогу з'ясувати чисельність населення та соціальну стратифікацію регіону в досліджуваний період⁵⁸. Ці відомості мають вагоме значення для контекстуалізації поширення елементів традиційного вбрання у конкретних локальних спільнотах. До другої групи відносяться ґрунтовні етнографічні студії, у яких одяг розглядається як елемент матеріальної культури.

Візуальні джерела включають в собі гравюри, фотографії, художні замальовки, створені у XIX ст. мандрівними художниками, етнографами, або ж у

⁵⁸ Списокъ населенныхъ мѣстъ Волынской губерніи. Житомир: Волынская губ. типографія, 1906. 109 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestVolGub_1906/SpNasMestVolGub_1906.pdf (дата звернення: 31.07.2025 р.)

рамках наукових експедицій. Особливе значення в цьому контексті мають роботи Ж.-П. де ля Фліза, який у своїй праці «Етнографічні описи селян Київської губернії» подав не лише докладні словесні характеристики одягу мешканців українських сіл, а й численні акварельні ілюстрації, частина з яких охоплює території сучасної Волині⁵⁹. Візуальні матеріали виступають не лише засобом ілюстрації, але й повноцінним історичним джерелом, що дає змогу здійснити візуальну реконструкцію елементів одягу, особливо в тих випадках, коли оригінальні зразки втрачені або збереглися фрагментарно.

Окрему категорію становлять музейні джерела, які репрезентують матеріальні артефакти традиційного вбрання. У ході дослідження були залучені колекції Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк)⁶⁰ та Іваничівського району⁶¹. Фрагменти традиційного одягу, що зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею, створюють можливість як для відвідувачів так і для дослідників комплексно відтворити образ волинянина чи волинянки відповідного історичного періоду. Завдяки наявності як окремих елементів убрання, так і цілих комплектів, ці матеріали дозволяють глибше зрозуміти особливості локальної традиції, побутування одягу та його естетичні й функціональні характеристики. У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігаються зразки чоловічого й жіночого одягу, зокрема керсетки, спідниці, юпки, запаски, а також зразки поясного та головного вбрання, що датуються кінцем XIX – початком XX ст. У музеї була представлена виставка «Сорочка в тренді» яка була відкрита ще в 2024 р. для відвідування на якій було подано для демонстрації близько 150 давніх

⁵⁹ Де ля Фліз Ж.-П. Етнографічні описи селян Київської губернії. URL: <http://litopys.org.ua/deflise/flise01.htm> (дата звернення: 31.07.2025 р.)

⁶⁰ Виставка «Коло часу Волині: традиція як основа часу майбутнього». Вітрина 1: Традиційна жіноче і весільне вбрання поліщуків. Нині діюча; Зібрання одягу по районах: 1. Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Локачинський та ін. URL: https://volynmuseum.com/exposition_exhibitions/

⁶¹ Колекція вишиванок (11 фрагментів) автор: Романюк Євгенія Іванівна. Іваничівський історичний музей. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/255096-vishiti-rariteti-ivanichivskogo-kraiuvideo> (дата звернення 16.12.2025); Збірка сорочок (Мирослави Паламар) шкільний музей с. Колона Володимирський р-н, Волинська обл.; Іваничівський історичний музей. URL: https://volyn-museum.com.ua/publ/ivanichivskij_narodnij_istorichnij_muzej/z_istoriji_stvorennja_ta_dijalnosti_ivanichivskogo_narodnogo_istorichnogo_muzeju/8-1-0-27 (дата звернення 16.12.2025 р.)

сорочок (також в них є своя сторінка на платформі інстаграм де працівниці демонструють різноманіття сорочок)⁶².

Багато зразків супроводжуються архівними описами, експедиційними анкетами, фіксацією місця походження та іменем носія, що значно підвищує джерельну цінність колекції. Реконструктивний матеріал, створений на основі музейних зразків, представлено у роботах Галини Івашків та Наталії Гатальської, де поєднуються результати історико-культурного аналізу з художньою реконструкцією форм і кольорової гами вбрання⁶³.

Особливу групу становлять етнографічні описи, здійснені як професійними науковцями, так і аматорами-краєзнавцями протягом XIX – першої пол. XX ст. Значну джерельну вартість має художня спадщина Юліуш Крашевського, зокрема твори «Хата за селом» і «Уляна», у яких простежуються описи традиційного побуту волинських селян, включаючи зовнішній вигляд персонажів, деталі одягу, кольорову гаму, матеріали тощо⁶⁴. Незважаючи на художній характер, ці тексти мають документальну цінність, оскільки Крашевський неодноразово подорожував Волиню, фіксуючи побачене з позицій натуралістичної точності⁶⁵.

Згідно з типологією джерел, сформульованою Ярославом Калакурою, матеріальні пам'ятки етнокультурного характеру посідають важливе місце у структурі історичного джерелознавства, оскільки «містять у собі закодовану інформацію про виробничу діяльність, побут, естетичні уявлення та етнічну ідентичність певного народу»⁶⁶.

Цінним джерелом є предмети з фондової колекції Музею історії Іваничівського району, де також зберігаються зразки вишиваних сорочок, нагрудних прикрас і реманенту, які були зібрані від громади. У Іваничівському

⁶² Виставка «Сорочка в тренді». Волинський краєзнавчий музей. 2024 р. URL: https://volynmuseum.com/exposition_exhibitions/

⁶³ Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція. URL: <https://volart.com.ua/pdf/art/ivashkiv.pdf> (дата звернення: 31.07.2025 р.)

⁶⁴ Крашевський Ю. І. Уляна. Поліська повість. Пер. з польс. В. Іванесенка. Київ: Дніпро, 1979. С. 125

⁶⁵ Дмитренко А. Матеріальна культура мешканців Волині і Західного Полісся у творах Ю. Крашевського. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. 2012. Вип. 43. С. 55–62.

⁶⁶ Калакура Я. С. Історичне джерелознавство. Київ: Либідь 2002. С. 58.

історичному музеї є персональна виставка вишитих виробів Ніни Федорівни Антонюк яка носить назву «Вишивала долю я руками (2008 р.) також слід згадати і про вишивку і графіку Валентини Протопоп (персональна виставка). В загалом фонди Іваничівського музею налічують близько 2500 експонатів. На відміну від загальноетнографічних збірок, фондіві одиниці цих музеїв вирізняються локальною прив'язкою, а саме наявністю в експлікаціях конкретних сіл, імен носіїв і дат надходження предметів до колекції. У такий спосіб забезпечується можливість не лише типологічного аналізу одягу, але й відтворення соціального та етнокультурного контексту його використання.

Окрему категорію джерел становлять народні описи та етнографічні щоденники, зафіксовані впродовж XIX - початку XX ст.. Частина з них має статус опосередкованих, адже передає інформацію про вбрання не через пряму демонстрацію, а шляхом опису або зображення.

Іншим джерелом подібного типу є народні пісні, легенди, обрядові тексти, у яких трапляються згадки про частини традиційного одягу. Такі згадки можуть бути як прямими (наприклад, через згадування слова «крайка», «жерсетка», «фартух»), так і метафоричними, коли одяг виступає символом соціального статусу, жіночої цноти або приналежності до певної громади. Аналіз таких фольклорних джерел дає змогу виявити семантичні конотації окремих елементів костюма, зокрема їх символічну роль у контексті звичаєвої культури. Для прикладу можна привести такі пісні як «На кладочці умивалася» (народна пісня) в якому згадуються такі фрагменти одягу (панчішечки, черевички); пісня Олександра Каліщука «Волиняночка» в якій згадано фрагмент одягу (хустиночка).

Візуальні джерела також репрезентовані іконографічними матеріалами, що збереглися у вигляді малюнків, фотографій, гравюр. Частину з них було створено під час етнографічних експедицій другої половини XIX ст. Наприклад, у праці Оксани Косминої яку вона подала у вигляді набору листівок аналізуються зображення волинських селянок у святковому вбранні, виконані з натури, що дає

змогу реконструювати способи поєднання окремих елементів костюма, зокрема – комбінації кольорів, розміщення орнаменту, форму головних уборів тощо⁶⁷.

Музейні предмети, зображальні джерела, етнографічні описи та фольклорні тексти утворюють взаємодоповнювальну джерельну систему, яка дозволяє комплексно дослідити традиційне вбрання українців Волині. Кожна із зазначених груп джерел містить не лише емпіричну інформацію, але й засвідчує специфіку етнокультурної самоідентифікації населення регіону в межах ширшого національного контексту. Саме такий політипологічний підхід, рекомендований Ярославом Калакурою⁶⁸, уможливлює створення обґрунтованої реконструкції елементів традиційного вбрання та їх культурно-семіотичного значення.

Емпіричну цінність мають розповіді старожилів сіл Луцького, Ківерцівського та Маневицького районів Волинської області, записані в рамках музейних ініціатив регіональних установ, зокрема краєзнавчого музею Волині, а також під час освітніх етнографічних практик студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки. Ці наративи, що часто зберігаються у вигляді рукописних текстів або аудіозаписів, містять відомості про способи виготовлення й догляду за одягом, сезонні особливості вбрання, обряди, пов'язані з подарунками одягу на весілля, хрестини тощо. Їх цінність полягає ще й у тому, що вони дозволяють простежити трансформації народного вбрання на межі XIX – XX ст., коли під тиском індустріалізації та поширення фабричних тканин відбувалася поступова зміна традиційного укладу.

Крім емпіричних і матеріальних джерел, вагоме значення мають нормативні, статистичні та педагогічні джерела. До нормативних відносяться адміністративні документи, де зафіксовано соціально-економічні умови життя населення Волині, які безпосередньо впливали на характер матеріальної культури, зокрема костюма. Наприклад, у статистичних довідниках Волинської губернії початку XX ст. зазначено структуру господарств, щільність населення, професійні

⁶⁷ Космина О. Традиційне вбрання українців. Т. 2. Київ: Балгія-Друк, 2009. С. 9.

⁶⁸ Калакура Я. С. Історичне джерелознавство..., С. 24.

заняття, а отже, опосередковано вказано на можливості селян щодо виготовлення чи придбання певного типу одягу⁶⁹.

Окрему категорію становлять джерела навчально-методичного характеру, які мають не лише допоміжну функцію для сучасного дослідника, а й вказують на шляхи актуалізації досліджуваної тематики в системі освіти. У сучасних навчальних програмах з історії України, етнології, культурології чи мистецтвознавства виразно простежується тенденція до інтеграції компонентів народного вбрання як маркерів етнокультурної ідентичності. Так, програми інтегрованих курсів для закладів загальної середньої освіти містять вимогу ознайомлення учнів із традиціями українського вбрання в регіональному розрізі⁷⁰. Така дидактична постановка формує у молоді повагу до історичної спадщини, навички візуального аналізу та етнографічного порівняння.

У межах педагогічної практики важливими стають і методичні рекомендації щодо використання етнографічного матеріалу у викладанні історії та культури. Зокрема, дослідження Галини Яковенко пропонує інтерактивні підходи до вивчення матеріальної культури, де костюм виступає як міждисциплінарний об'єкт – водночас предмет історії, етнології, мистецтвознавства і технології⁷¹. Отже, джерела методичного характеру дозволяють не лише осмислити феномен вбрання як науковий об'єкт, а й запропонувати практичні шляхи його популяризації у середовищі учнів та студентів.

Не можна обійти увагою й такі джерела, як етнографічні словники, каталоги виставок, довідкові матеріали музеїв. Наприклад, «Український народний одяг» Катерини Матейко є прикладом лексикографічного узагальнення, що містить десятки термінів і описів елементів костюма, зафіксованих у різних регіонах

⁶⁹ Списокъ населенныхъ мѣстъ Волынской губерніи. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestVolGub_1906/SpNasMestVolGub_1906.pdf (дата звернення: 31.07.2025 р.).

⁷⁰ Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи: навчальна програма. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 31.07.2025 р.).

⁷¹ Яковенко Г. Методика навчання історії. Харків : ХНАДУ, 2017. С. 97.

України, включно з Волинню⁷². Такі праці є незамінними для формування термінологічного апарату дослідження, уніфікації назв елементів вбрання, їх крою, технологій виготовлення та оздоблення.

Важливу інформацію також надають довідково-енциклопедичні джерела, які узагальнюють відомості про історію одягу в Україні, зокрема на Волині, у широкому міжісторичному контексті. Наприклад, праця Лілії Чайковської пропонує не лише описові, а й аналітичні моделі розгляду традиційного вбрання через призму соціальної стратифікації, релігійної символіки та гендерної диференціації⁷³. Дослідниця демонструє матеріали фрагментів одягу різних районів Волині, акцентуючи увагу на їх різноманітності. Їх джерельне наповнення базується на авторських спостереженнях, музейних збірках, а також фотографічному матеріалі, що істотно збагачує корпус візуально-ілюстративних джерел дослідження.

Використання джерел різного походження – матеріальних, візуальних, наративних, нормативно-статистичних, педагогічних і термінологічних – уможливорює міждисциплінарний підхід до вивчення традиційного вбрання українців Волині. Згідно з теоретичними положеннями Ярослава Калакури, тільки така комплексна джерельна база дозволяє досягнути високої репрезентативності дослідження, адже охоплює як фізичні артефакти, так і їх культурні інтерпретації⁷⁴.

Отже, джерельна база дослідження характеризується високим ступенем різноманітності та охоплює писемні, візуальні, матеріальні та наративні джерела. Застосування типологічного підходу дає змогу системно класифікувати залучені матеріали й забезпечити всебічне висвітлення традиційного вбрання українців Волині у XIX – на початку XX ст. як цілісного культурного феномену.

⁷² Матейко К. Український народний одяг: етнографічний словник. Київ: Наукова думка, 1996. С. 46.

⁷³ Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX ст. Київ: Друкарня «Nuss», 2012. С. 8.

⁷⁴ Калакура Я. Історичне джерелознавство..., С. 34.

1.2. Історіографія

Історіографія питання традиційного вбрання українців Волині XIX – початку XX ст. становить собою багатовекторне поле наукового осмислення, яке розвивалося у межах етнографії, мистецтвознавства, історії культури та джерелознавства. У період становлення української етнології значна увага приділялася саме систематизації та опису національного одягу як прояву ідентичності, збереження національної самобутності та візуалізації народної ментальності.

Джерелознавча база формувалася також завдяки публікаціям етнографів, які аналізували різні аспекти традиційного вбрання. Важливими є праці Катерини Матейко, яка у своїх роботах «Український народний одяг», «Головні убори українських селян» розглянула локальні особливості вбрання різних регіонів України, зокрема конструктивні особливості, орнаментальні мотиви та семантику народного костюма⁷⁵.

Окрема увага в сучасній історіографії приділяється локальному аспекту дослідження одягової культури Волині. Праця Оксани Микитюк «Волинський народний костюм»⁷⁶ є одним з фундаментальних регіональних досліджень, у якому репрезентовано широкий спектр чоловічого та жіночого вбрання, з урахуванням соціальних, вікових і обрядових функцій. Авторка аналізує різновиди вишивки, техніки виконання, крій і декоративні особливості одягу, що були поширені у Волинському регіоні, опираючись на музейні колекції та польові етнографічні матеріали. Таке поєднання джерельної бази свідчить про прагнення сучасних дослідників поєднати емпіричні свідчення з теоретичними узагальненнями, що дозволяє осмислювати традиційний одяг як явище багатовимірне – культурне, соціальне, символічне.

Серед праць, що закладають підвалини системного осмислення традиційного українського вбрання, варто виокремити доробок Галини

⁷⁵ Матейко К. Український народний..., С. 24.; Матейко К. Головні убори українських селян. Народна творчість та етнографія. 1973. № 3. С. 47–54.

⁷⁶ Микитюк О. Волинський народний костюм..., С. 35.

Стельмашук, яка не лише здійснила історико-етнографічний аналіз вбрання українців у різні історичні епохи, а й зосередилася на особливостях волинського регіону. Її робота «Давнє вбрання на Волині»⁷⁷ відзначається ґрунтовною джерельною базою, яка охоплює архівні матеріали, музейні колекції, описи мандрівників і археологічні знахідки. Авторка звертає увагу на соціально-статусну функцію одягу, його символіку, а також на поступову трансформацію елементів вбрання під впливом культурних контактів і змін у побуті населення. Стельмашук розглядає одяг не лише як матеріальний артефакт, але як етнокультурний текст, здатний репрезентувати глибинні пласти ментальності й ідентичності населення Волині.

Вагоме місце в історіографії посідає праця Володимира Винничука «Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині»⁷⁸, яка містить детальний аналіз орнаментальних композицій, збережених у регіональних музейних колекціях. Винничук фіксує характерні ознаки візуальних кодів, що домінували у волинських селах упродовж XIX – початку XX ст. Особливу увагу дослідник приділяє структурі орнаменту, символічному навантаженню кольорової гами та технікам виконання. Його спостереження важливі для реконструкції візуального світу традиційного волинського одягу, адже через орнамент трансливалися уявлення про гармонію, лад, світоглядні концепції і навіть ритуальні настанови. Орнамент у вбранні виконував не лише естетичну функцію, а й сакральну, виступаючи своєрідним талісманом, що оберігав власника від злих сил.

Іншою вартісною працею у цьому напрямі є дослідження Ніни Петрук «Вишивка Полісся»⁷⁹, де міститься чимало фактів про особливості вишиваних орнаментів, що застосовувалися у поліському та волинському регіонах. Авторка акцентує увагу на тому, що вишивка не була лише елементом декору, а й засобом ідентифікації – за візерунками, кольором, технікою виконання можна було встановити географічну локалізацію, вік, родинний стан жінки. Петрук наводить

⁷⁷ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині. Луцьк..., С. 107.

⁷⁸ Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині. Луцьк, 2004. С. 57.

⁷⁹ Петрук Н. Вишивка Полісся. Житомир: Полісся, 2014. С. 120

численні приклади, що свідчать про складну семантичну систему традиційної вишивки, яка включала як архаїчні солярні символи, так і християнські мотиви, що гармонійно співіснували в одному композиційному полі.

Треба також наголосити на важливості сучасних етнологічних студій, які прагнуть поєднати вивчення традиційного одягу із ширшими соціокультурними контекстами. До таких належить праця Юлії Гупало «Український народний одяг як соціокультурний феномен»⁸⁰, де вбрання розглядається як частина комунікативного процесу у суспільстві, інструмент презентації соціального статусу, етнічної належності, релігійної ідентичності. Авторка наголошує на необхідності інтердисциплінарного підходу до аналізу одягової культури – із залученням методів культурної антропології, соціальної історії, семіотики. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти динаміку розвитку традиційного вбрання, процеси трансформації окремих елементів, зумовлені модернізацією, урбанізацією, зміною побутових умов.

Особливої уваги заслуговує ґрунтовне дослідження Галини Стельмашук, у якому вбрання на Волині аналізується в межах ширшого історико-культурного контексту, із залученням архівних джерел, музейних колекцій та іконографічних матеріалів. Її праця «Давнє вбрання на Волині» охоплює значний часовий період і репрезентує особливості крою, матеріалів, колористики та оздоблення як міського, так і сільського одягу. Авторка розглядає трансформації елементів костюма під впливом модернізаційних процесів і зовнішніх контактів. На думку дослідниці, традиційне вбрання мешканців Волині зберігало у своїй структурі риси локальної ідентичності, проте поступово зазнавало адаптації до загальноукраїнських тенденцій, зокрема у жіночому святковому вбранні, де фіксується уніфікація фасонів і орнаментів. Стельмашук також зазначає наявність виразного релігійного підґрунтя у багатьох елементах традиційного одягу, що пов'язано з православною символікою та апотропейною функцією вишивки⁸¹.

⁸⁰ Гупало Ю. Український народний одяг як соціокультурний феномен. Львів: Каменяр, 2019. С. 76.

⁸¹ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 107.

Суттєвий внесок у локальну етнографію Волині зроблено в роботі Оксани Микитюк «Волинський народний костюм». Це видання має цінність як з точки зору опису музейних пам'яток, так і в аспекті реконструкції побутування традиційного одягу в реальному житті селян Волині у XIX – на початку XX ст. Авторка класифікує різновиди вбрання за функціональним призначенням (святкове, повсякденне, обрядове), аналізує техніки вишивки, назви складників одягу, крій, тканини, способи драпірування. Дослідниця звертає увагу на своєрідність волинського строю, яка полягає у стриманій гамі кольорів, переважанні геометричних орнаментів та гармонійному поєднанні практичності з естетикою. Крім того, Микитюк описує відмінності між одягом різних волинських районів, зокрема Луцького, Ковельського, Володимирського, що дозволяє встановити внутрішню варіативність навіть у межах одного регіону⁸².

Окремий напрям історіографії стосується вивчення орнаменту та символіки вишивки як ключового елементу декору та семіотичної системи традиційного костюма. Володимир Винничук у своїй монографії «Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині» пропонує систематизовану класифікацію орнаментальних мотивів, поширених у регіоні, та аналізує їх семантичні особливості. Дослідник наголошує, що у волинському одязі переважають знаки-символи, які мають глибоке апотропейне (оберегове значення певного предмету, символу чи дії, яке має властивість відганяти зло, хвороби та нещастя) значення: ромби, свастики, «дерево життя», хрести тощо. За його спостереженнями, вишивка на жіночих сорочках виконувала не лише декоративну функцію, а й слугувала оберегом, що охороняв тіло та душу від злих сил. У чоловічому вбранні орнаментальна символіка проявлялася менш активно, проте й тут існували усталені композиції, зокрема на комірах та манжетах сорочок⁸³.

Історіографічну цінність мають праці, в яких увага приділяється ширшому історичному тлумаченню соціокультурних умов, у яких функціонував

⁸² Микитюк О. Волинський народний костюм...., С. 93.

⁸³ Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині. Луцьк, 2004. С. 65.

традиційний костюм. Так, у монографії Ірини Ворончук окреслено демографічну структуру населення Волині в ранньомодерний період, що дозволяє краще зрозуміти соціальну стратифікацію, яка в подальшому впливала на побут, типологію і рівень споживання елементів одягу. У роботі наводяться детальні статистичні дані про чисельність міського населення, представників шляхти, духовенства та селянства. Авторка підкреслює, що демографічні катастрофи середини XVII ст. спричинили занепад численних поселень, що, у свою чергу, відобразилося на занепаді ремісничих цехів, зокрема ткачів, кушнірів, шевців, які були ключовими у виготовленні одягу⁸⁴.

Вагомий внесок у сучасну історіографію становить колективна монографія «Культурно-побутові традиції українців Волині»⁸⁵, яка об'єднує результати багаторічних комплексних етнографічних досліджень, проведених на території Волинського Полісся та суміжних етнографічних зон. Авторський колектив під керівництвом Романа Сілецького здійснив верифікацію польових матеріалів, зібраних у понад десяти етнографічних експедиціях, і запропонував цілісну концепцію розвитку традиційно-побутової культури волинян. Особливу увагу в цій праці приділено просторово-часовим вимірам функціонування елементів матеріальної культури, зокрема вбрання, із врахуванням динаміки соціокультурних змін. Монографія детально висвітлює еволюцію волинського строю, зокрема у контексті його трансформації під впливом модернізаційних процесів, радянської та глобалізації у XX – на початку XXI ст.

Цінним є запропонований у цій роботі підхід до історико-етнографічного районування Волині, що враховує наявність перехідних зон на межі із сусідніми регіонами – Поліссям, Поділлям, Опіллям, Середньою Наддніпрянщиною. Ці прикордонні ареали розглядаються як простори змішаної локальної культури, де волинські риси співіснують із характерними рисами інших етнографічних зон.

⁸⁴ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: монографія. Київ, 2012. С. 45.

⁸⁵ Культурно-побутові традиції українців Волині /за ред. проф. Р. Сілецького. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 544 с.

Такий підхід є методологічно значущим для розуміння мікроетнографічних варіацій у побуті, символіці та вбранні, що, своєю чергою, відкриває нові перспективи для реконструкції локальних традицій⁸⁶.

Ще одним аспектом, на якому зосереджено увагу в монографії, є дискусія навколо внутрішнього поділу Волині на підрайони. У науковому середовищі існує два підходи: один передбачає поділ на Західну і Східну Волинь, інший – на три окремі підрайони, включно з Галицькою Волинню. Обидві схеми визнаються життєздатними і аргументованими, що свідчить про гнучкість етнокультурної географії регіону. Однак потребує подальшої наукової верифікації питання щодо визначення меж цих підрайонів, зокрема в контексті використання природних кордонів, як-от річки Горинь та її приток.

Отже, сучасна історіографія проблеми охоплює широкий спектр аспектів – від локального опису зразків одягу до узагальненого аналізу символічних значень елементів народного строю. Вона опирається на багатий емпіричний матеріал, архівні джерела, усні свідчення та музейні експонати, що дозволяє створити комплексну картину побутування та трансформації традиційного вбрання волинян у досліджуваний період.

Окремо потрібно наголосити на публікаціях Алли Адамівни Дмитренко⁸⁷. Алла Адамівна є відомою етнологинею та музейницею. Коло її наукових зацікавлень – етнологія та етнографічне музейництво. Також у доробку Дмитренко – традиційні привласнювальні форми господарства (бджільництво, збиральництво, рибальство

⁸⁶ Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині..., С. 157.

⁸⁷ Дмитренко А. Колекція вбрання з Ковельщини у Волинському краєзнавчому музеї / А. Дмитренко. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині* : наук. зб. Вип. 50. Ковель, 2013. С. 284–296; Дмитренко А. Атрибуція жіночих сорочок (за збірками Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки і Волинського краєзнавчого музею) / А. Дмитренко, Т. Андрусик. *Волинський музейний вісник. Дослідження та матеріали з історичного і літературного краєзнавства, музеєзнавства і пам'яткознавства* : наук. зб. Вип. 8. Луцьк, 2016. С. 270–276; Дмитренко А. Художнє вирішення жіночих сорочок Волині (за фондами Волинського краєзнавчого музею) / А. Дмитренко, Т. Андрусик. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира Волинського та України* : наук. зб. Вип. 54. Луцьк, 2015. С. 365–370; Дмитренко А. Конструктивні особливості жіночих сорочок зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся / А. Дмитренко, Т. Боровицька. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинське Полісся та Маневиччина в європейській та українській історії* : наук. зб. Вип. 38. Луцьк, 2011. С. 345–348; Дмитренко А. Орнаментальні композиції на сорочках зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся / А. Дмитренко, Т. Боровицька. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині* : матеріали III-ї наук. конф. Острог, 2011. С. 77–83.

та мисливство). Вони досліджуються як матеріальна складова культури Волині та Полісся, а також як важливий елемент духовної культури.

1.3. Методологічні основи дослідження

Волинь як історико-етнографічний та адміністративно-територіальний регіон. У межах означення методологічних засад дослідження питання традиційного вбрання українців Волині в XIX – на початку XX ст. є важливим окреслення географічних, демографічних і соціокультурних параметрів території. Територіально дослідження охоплює історичну Волинь, межі якої формувалися протягом тривалого періоду та зазнавали трансформацій залежно від політичного, адміністративного та етнокультурного контекстів. Вживаючи географічну назву Волинь, магістриня розуміє регіон, що включає сучасні Волинську, Рівненську області, північні частини Тернопільської та Хмельницької, західні райони Житомирської і північ Львівської області. Таке окреслення ґрунтується на поєднанні історико-етнографічних, адміністративно-територіальних та джерелознавчих підходів, що простежуються у працях українських дослідників. Зокрема, в монографії Миколи Крикуна простежено еволюцію адміністративно-територіального устрою Правобережної України у XV – XVIII ст. й окреслено кордони воєводств, що надає основу для розуміння передумов формування Волинської губернії, яка функціонувала впродовж XIX – початку XX ст. За даними дослідника у географічному аспекті Волинь слід розглядати як історико-етнографічний регіон, територія якого протягом століть зазнавала змін відповідно до адміністративно-політичної реорганізації, особливо виразної впродовж XV – XIX ст. У дослідженні доречно спиратися на фундаментальні праці Миколи Крикуна, який ретельно простежив еволюцію адміністративно-територіального устрою Правобережної України. Зокрема, зазначається, що в другій половині XVIII ст., внаслідок поділів Речі Посполитої, на значній частині колишньої Волинської землі було утворено Волинську губернію, що увійшла до складу Російської імперії. Ця губернія на початку XIX ст. охоплювала території сучасних

Волинської, Рівненської, частково Тернопільської, Хмельницької, Житомирської та Львівської областей, отже, в межах дослідження застосовується саме цей адміністративний критерій⁸⁸.

Видимі зміни кордонів Волині, тоді Волинського воєводства, відбулися в 1772 р., коли Австрія захопила південно-західну і частково західну частини Кременецького повіту. У 1793 р., після другого поділу Речі Посполитої, східна частина Волинського воєводства відійшла Росії, про що проголошував маніфест цариці Катерини II від 27 травня 1793 р. Кордон між ними пролягав через Луцький і Кременецький повіти (центри повітів залишалися за Річчю Посполитою). Створені від 1793 р. до не пізніше першої половини 1795 р. карти російських володінь у Речі Посполитій, накреслили межу із півночі на південь – через Стохід, східніше міст і містечок Троянівки, Четвертні, Олики, Дубно, Кременця, Вишнівця і західніше містечок Чорторийська, Колок, Клевани, Рівно, Острога, Шумська, Ямполь, Ланівців і Вишгородка; південно-західніше Вишгородка вона переходила в російсько-австрійський кордон. Після третього поділу Речі Посполитої 1795 р. Росія поглинула всю територію Волинського воєводства. З того часу і до кінця 1796 р. вся волинська територія, що належала російській державі, адміністративно входила у Волинську і Подільську губернії, а з кінця 1796 р. – тільки у новостворену Волинську губернію (з центром у Новограді-Волинському), поділену, як і попередні намісництва і губернії, на повіти (уезды)⁸⁹.

З кінця 1797 р. Волинська губернія складалася з дванадцяти повітів : Володимир-Волинського, Дубенського, Житомирського, Ізяславського, Ковельського, Кременецького, Луцького, Новоград-Волинського, Овруцького, Острозького, Рівненського та Старокостянтинівського. Губернським містом від 1804 р. було місто Житомир. Більшість волинських міст – це малі міста – такі, як Луцьк, Володимир, Кременець, Острог, Дубно, Старокостянтинів, Остропіль,

⁸⁸ Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України. 2-ге вид. Київ: Ін-т укр. археографії, 1993. С. 64.

⁸⁹ Там само.

Полонне, Заслав, Корець, Олика – це радше винятки. Значними економічними центрами краю були повітові міста Луцьк, Володимир, Кременець⁹⁰.

Після третього поділу Речі Посполитої 1795 р. Росія поглинула всю територію Волинського воєводства. З того часу і до кінця 1796 р. вся волинська територія, що належала російській державі, адміністративно входила у Волинську і Подільську губернії, а з кінця 1796 р. – тільки у новостворену Волинську губернію (з центром у Новограді-Волинському), поділену, як і попередні намісництва і губернії, на повіти (уезды). З кінця 1797 р. Волинська губернія складалася з дванадцяти повітів: Володимир-Волинського, Дубенського, Житомирського, Ізяславського, Ковельського, Кременецького, Луцького, Новоград-Волинського, Овруцького, Острозького, Рівненського та Старокостянтинівського. Губернським містом від 1804 р. було місто Житомир. Більшість волинських міст – це малі міста – такі, як Луцьк, Володимир, Кременець, Острог, Дубно, Старокостянтинів, Остропіль, Полонне, Заслав, Корець, Олика – це радше винятки. Значними економічними центрами краю були повітові міста Луцьк, Володимир, Кременець⁹¹.

Демографічний і соціальний профіль населення Волині. Наступною складовою методологічної конструкції є характеристика демографічного і соціального профілю населення Волині у визначену епоху. Дані щодо чисельності населення, структури домогосподарств, етнічного складу та соціальної стратифікації є надзвичайно цінними, оскільки допомагають зрозуміти рівень збереження традиційного укладу, у тому числі й матеріальної культури. Ірина Ворончук в своїй праці, яке стосується XVI – першої половини XVII ст., виявляє стабільну модель родинної організації, побуту та життєвих стратегій мешканців Волині. Авторка акцентує на демографічних чинниках і домогосподарських

⁹⁰ Макачук С. Історичні етнотопоніми й етноніми українського народу. *Етнографія України*. Львів: Світ, 2004. С. 66–67.

⁹¹ Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України..., С. 72–73.

практиках як на ключових елементах повсякденності, що прямо впливали на збереження або трансформацію традиційних форм вбрання⁹².

За нашими обрахунками, волинське селянство становило щонайменше 913000 осіб⁹³. Щоправда, це порівняння видається не зовсім коректним, оскільки політичні катаклізми середини XVII ст. (Хмельниччина, а потім Руїна) заподіяли страшні спустошення на території Волині. Наслідком цих подій стала справжня демографічна катастрофа, окреслена в загальних рисах на підставі документального матеріалу Михайлом Владимирським-Будановим, і розкрита на прикладі міста Старокостянтинова Олексієм Барановичем. Тож невідомо, як довго відбувалося і чи взагалі відбулося протягом XVIII ст. відтворення населення Волині до його передвоєнного стану, оскільки такі дослідження на українському матеріалі взагалі не проводилися дістаємо 288184 осіб міського люду.

Виходячи з обрахованого нами коефіцієнта шляхетської родини у 8 осіб, загальне число осіб шляхетської верстви становило щонайменше 55280 осіб.

Отже, біле і чорне духовенство православного і римського обрядів разом могло становити 6810, а з усіма домочадцями – щонайменше 7752 особи. При визначенні залюдненості Волинського воєводства будемо орієнтуватися на загальну його площу в 41637,44 кв. км. Виходячи із встановленого нами числа населення Волині на середину XVII ст. – 1300000 особи⁹⁴.

Враховуючи даний період підрахувавши можна сказати що Ворончук в своїй праці подає саме докладні коефіцієнти населення Волині за соціальною ієрархією саме XVII – XVIII ст. Також у монографії вказується, що чисельність населення зменшилася у XVIII ст. через різні війни, що неслися Україною у XVII ст. У XIX – XX ст., можна з упевненістю сказати, що чисельність населення Волині зростає, що було зумовлено природним приростом і соціально-економічними трансформаціями, щоправда частка традиційної шляхти – зменшилася, а селян і міщан – збільшилася.

⁹² Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. ..., С. 345.

⁹³ Там само. С.438

⁹⁴ Там само.

З перепису населення в Російській імперії 1897 р. довідуємося, що у Волинській губернії налічувалося 2241062 селян; 640000 – міщани і 9622 – торговці і почесні громадяни; 47024 – дворяни; 14955 – духовенство (усіх віросповідань). Разом населення Волинської губернії становило 2989482 особи⁹⁵.

Тож у волинському регіоні поєднувалися руські, польські, литовські та єврейські культурні впливи, а також була чітко виражена соціальна стратифікація та відповідна диференціація вбрання за ознаками статі, віку, сімейного статусу та рівня добробуту, притаманна традиційному українському суспільству⁹⁶.

Основні поняття теми. Насамкінець необхідно з'ясувати два основні поняття теми – «вбрання» і «традиційне вбрання». Вбрання – це народний термін на означення сукупності предметів ноші, виготовлених із тканин, хутра, шкіри; це – одяг, головні убори, взуття, прикраси і доповнення, які добиралися у відповідності до традиційних етичних і естетичних уявлень людей; систему національного строю визначають комплекси нош за статтю, віком, погодно-сезонними особливостями, становими суспільними критеріями, духовними і світоглядними категоріями. Історично витворилися термінологічні поняття: Вбрання (В.) чоловіче, В. жіноче, В. дівоче; В. зимове, В. літнє, В. княже, В. козацьке, В. старшинське, В. селянське, В. буденне, В. пролюдне, В. святкове, В. ритуальне, В. обрядове та ін. Кожен комплекс має підкомплекс.

Поняття «традиційне вбрання» розглядається як складова матеріальної культури, що виконує не лише утилітарну, а й комунікативну, символічну, ідеологічну та естетичну функції. Вбрання розглядається як «мова тканини», що піддається трансформації під впливом модернізації⁹⁷. Традиційний одяг вважають «соціокультурним феноменом» (Юлія Гупало), який формувався в межах певного ціннісного світогляду, де гармонія з природою, сакральність праці та гендерна ієрархія знаходили своє втілення у кожному елементі костюма. Значущість

⁹⁵Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. 1904. VIII. Волынская губерния. С. IX.

⁹⁶ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. ..., С. 231.

⁹⁷ Буряк В. Народний одяг українців: традиції, символіка, трансформації. Київ: Либідь, 2013. С. 87.

вбрання як етнокультурного тексту особливо яскраво розкривається в контексті Волині, де перехрещення культурних традицій сприяло утворенню складної мозаїки костюмних типів, у яких органічно поєднувалися локальні, міжрегіональні та загальноукраїнські риси⁹⁸. Традиційне вбрання розглядають як форму невербальної комунікації (Володимир Буряк)⁹⁹, як систему знаків (Світлана Григор'єва), де кожна деталь, орнамент чи колір має символічне значення¹⁰⁰.

У стислому словнику подано терміни, які вживатимуться у магістерській роботі. Назви елементів одягу, укладено за абеткою, а в дужках вказується регіон, що має особливість назви деталей одягу, частина інформації подана за реконструкцією Етнопарку «Ладомирія»¹⁰¹. Огляд згадуваного вбрання волинян у більшості відбувався у Волинському краєзнавчому музеї та шкільному музеї с. Колона Володимирський району Волинська області.

РОЗДІЛ 2.

ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ

2.1. Стрій вищих соціальних станів

⁹⁸ Гупало Ю. О. Український народний одяг як соціокультурний феномен...., С. 54.

⁹⁹ Буряк В. Народний одяг українців: традиції, символіка, трансформації..., С. 49.

¹⁰⁰ Григор'єва С. Костюм українців Правобережної України...., С. 115.

¹⁰¹ Етнопарк «Ладомирія». URL: <https://ladomyriia.com/golovna/>

У дослідженні традиційного вбрання українців Волині в XIX – на початку XX ст. одним із важливих напрямів є вивчення особливостей костюма представників вищих соціальних верств. Відмінності в одязі між шляхтою, заможним міщанством, духовенством та інтелігенцією зумовлювалися не лише економічним становищем, а й суспільно-становими функціями, історичним розвитком регіону, впливами західноєвропейської та польської культур, а також процесами модернізації, що охоплювали Волинь у зазначений період.

Характерною особливістю строю елітних верств населення Волині була поступова орієнтація на європейські модні тенденції, зокрема з боку польської шляхти та українізованої інтелігенції. Це проявлялося як у фасоні одягу, так і в тканинах, кольоровій гамі, аксесуарах та оздобленні. Чоловіки з родин шляхтичів або багатого духовенства часто носили мундирного типу жупани, каптани, сюртуки, камзоли з тонкої вовни, сукна або шовкових тканин, прикрашені гаптованими елементами та гудзиками зі срібла чи олова. Жіночий стрій, своєю чергою, включав у себе корсети, спідниці зі шлейфом, шовкові блузи, жилети, рукавички, вишукані капелюхи з вуаллю, а також коштовні прикраси – сережки, підвіски, нашійники. Такий одяг не лише засвідчував соціальний статус, а й відображав естетичні та моральні уявлення про відповідність зовнішнього вигляду належному соціальному становищу¹⁰².

Попри переважну модернізованість вбрання, значну роль у формуванні одягової культури вищих станів Волині продовжували відігравати локальні традиції. В окремих випадках урочисті строї могли включати елементи народного одягу, стилізовані під аристократичну моду – наприклад, використання вишитих елементів, поясів зі складним ткацьким орнаментом, натхненим традиційною символікою, або характерних жіночих головних уборів, що поєднували функціональність і декоративність. Як зазначає Галина Стельмашук, саме у Волинському регіоні зберігалася найбільша варіативність форм та оздоблення

¹⁰² Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині. Луцьк..., С. 96; Етнопарк «Ладомирія». URL: <https://ladomyriia.com/golovna/>

головних уборів, що свідчить про складну синтезу локальних традицій та впливу «високої моди»¹⁰³. У таблиці 2.1 подано основні типи одягу представників вищих соціальних верств Волині у XIX – на початку XX ст.

Таблиця 2.1

Основні типи одягу представників вищих соціальних верств Волині у XIX – на початку XX ст.

Категорія населення	Основні елементи вбрання	Матеріали та оздоблення
Чоловіки-шляхтичі	Жупан, сюртук, камзол, пояс, чоботи	Сукно, шовк, парча; гудзики зі срібла
Жінки-аристократки	Кофта, спідниця, фартух, головний убір, рукавички	Шовк, атлас, мереживо, вишивка, стрічки
Духовенство	Ряса, камилавка, пояс, мантия	Чорний або темно-фіолетовий оксамит, золотисте оздоблення
Заможне міщанство	Сукні, пальта, манто, капелюхи	Мішані тканини, оздоблення зі шнурів та аплікацій
Жінки-інтелігентки	Блуза, спідниця з турнюром, жакет, капелюх	Штучний шовк, вовна, бавовна, бісер

Джерело¹⁰⁴.

Принциповим для даної категорії населення було збереження статусного образу через оздоблення, доглянутий вигляд одягу, використання імпортованих тканин, що свідчило про доступ до закордонних ресурсів, а також про прихильність до модерних зразків матеріальної культури. Водночас варто наголосити, що навіть найзахідніші варіанти строю на Волині ніколи не втрачали рис регіональної ідентичності, відображеної в кольоровій гамі (домінування темно-синіх, червоних, бордових тонів), орнаменталізації (вишивка з мотивами ромбів, зірок, дерев життя) та характерному крою верхнього одягу.

Серед характерних особливостей жіночого строю вищих станів була також любов до нашарування елементів, що слугувало демонстрацією достатку: поєднання кількох вишитих фартухів, спідниць із рюшами, декоративних елементів на грудях (брошки, нитки бурштину або скла). Ці прикраси мали не

¹⁰³ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 103.

¹⁰⁴ Там само.

лише естетичну, а й символічну функцію – оберіг, знак родового походження, чи навіть етносоціальний маркер¹⁰⁵.

У контексті вивчення одягу представників заможних суспільних верств Волині особливе значення має аналіз костюма міщанства, заможного селянства та збіднілого шляхетства, які, попри соціальну розмежованість, зберігали певні риси типологічної спорідненості у структурі одягу. Ці верстви, з одного боку, орієнтувалися на традиційні локальні форми вбрання, а з іншого - активно сприймали впливи міської моди, переважно польської, а також частково російської та австрійської, що зумовлювалося адміністративною належністю регіону до імперських структур¹⁰⁶.

Жіночий костюм представниць вищих соціальних станів Волині вирізнявся багат шаровістю, вишуканістю та символічним змістом елементів декору. Під сорочкою з тонкого конопляного або лляного полотна, часто прикрашеною вишивкою біллю по білому або геометричними мотивами у червоно-чорній гамі, носили натільну білизну. Поверх сорочки одягали корсет (жупку) з щільної тканини – оксамиту, сукна або парчі, декорованої вишивкою або аплікаціями зі шнура. Спідниці у таких жінок були переважно з фабричних тканин (сатину, бавовни, іноді – шовку), часто з оборками, вставками або вишитими фестонами. Як зазначає Стельмашук, жіночий стрій заможних верств, хоча і зберігав етнічну ідентичність, водночас був відкритим до впливів європейської моди кінця XIX ст.¹⁰⁷.

Додатковим маркером соціального статусу служили ювелірні прикраси, зокрема нашійні гривни, скроневі підвіски, персні та сережки зі срібла й позолоти. У святкові дні жінки часто вдягали коралові або скляні намиста у кілька рядів, які поєднували з натільним хрестом. Вбрання доповнювали хустки з тонкого вовняного або шовкового матеріалу, іноді з фабричним орнаментом у стилі модерн. Зразки подібного текстилю були поширені у міському середовищі

¹⁰⁵ Буряк В. Народний одяг українців: традиції, символіка, трансформації..., С. 113.

¹⁰⁶ Стельмашук Г. Вбрання на Волині у XIV–XVIII століттях. *Народознавчі зошити*. 1998. №3. С. 50–65.

¹⁰⁷ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 128.

Луцька, Володимира, Ковеля, і свідчать про активну торгівлю імпортованими тканинами, які використовувалися в оздобленні святкового строю¹⁰⁸.

Особливої уваги заслуговує типологія верхнього одягу, який водночас виконував як утилітарну, так і репрезентативну функцію. Для жінок це були кунтуші, киреї та серм'яги з домотканого сукна, виворіт хутрянний (найчастіше – овечий, зрідка – лисичий або бобровий). Колірна палітра була стриманою – темно-сірі, вишневі, сині відтінки переважали у холодну пору року. До початку XX ст. у вбранні заможних волинянок простежується зміщення акцентів на стилізовані блузи з рюшами, пелерини, жакети, характерні для міського костюма, хоча декоративна вишивка на сорочках лишалася незмінним елементом етнічної ідентичності¹⁰⁹. У таблиці 2.2 подано основні відмінності між елементами вбрання представників вищих соціальних верств Волині та селянського населення.

Таблиця 2.2

**Порівняльна характеристика вбрання вищих станів і селянства
(XIX – поч. XX ст.)**

Елемент одягу	Вищі соціальні стани	Селянство
Тканини	Оksamит, шовк, фабричні тканини	Домоткане конопляне/лляне полотно
Кольори	Бордовий, темно-синій, зелений	Білий, сірий, коричневий
Орнаментика	Вишивка золотими та срібними нитками	Вишивка червоно-чорною ниткою
Верхній одяг	Кунтуші, киреї, жакети з фабричних тканин	Сіряк, кожух, кирея
Прикраси	Срібло, корали, ювелірні вироби	Намиста зі скла або глини
Головні убори	Фетрові капелюхи, шовкові хустки	Намітки, вовняні хустини

Джерело¹¹⁰.

Зазначене порівняння демонструє не лише розбіжності в матеріальному забезпеченні, а й глибші соціокультурні відмінності, які через вбрання відображали станову структуру суспільства Волині. Проте варто зауважити, що на

¹⁰⁸ Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція. URL: <https://volart.com.ua/pdf/art/ivashkiv.pdf> (дата звернення: 31.07.2025 р.)

¹⁰⁹ Микитюк О. Волинський народний костюм..., С. 97.

¹¹⁰ Там само.

рубежі XIX – XX ст. відбувається поступове розмивання меж між традиційним і модерним костюмом, зокрема в середовищі освіченого селянства, що прагнуло до зовнішньої модернізації образу при збереженні локальної ідентичності¹¹¹.

У XIX – на початку XX ст. традиційне вбрання представників вищих соціальних станів Волині не лише зберігало етнічну самобутність, але й демонструвало відкритість до модерних європейських впливів. Особливо яскраво ця трансформація виявлялася у формах святкового одягу, де спостерігалася поєднання традиційного локального крою із західноєвропейськими силуетами, зокрема в жіночих строях. Вишукані матеріали, імпортовані тканини, складні крої корсетів, жакетів та пальт, оздоблених фабричним мереживом, бахромою чи шитвом, свідчать про формування нового типу костюма – урбанізованого, але глибоко вкоріненого у традиційну символіку¹¹².

Строї вищих станів Волині відзначалися надзвичайною варіативністю. Цю різноманітність зумовлювала як приналежність до різних конфесій (греко-католики, православні, римо-католики), так і адміністративна диференціація території (Російська імперія, Австро-Угорщина). Наприклад, вірянки римо-католицького обряду, які мешкали у прикордонних з Польщею повітах, частіше демонстрували у своєму вбранні риси польського народного строю – зокрема, у виборі крою спідниць, вишитих фартухів і способів пов'язування хусток¹¹³.

Попри стильові зміни, одяг представників вищих верств населення продовжував зберігати архаїчні елементи, що слугували своєрідним «етнографічним кодом» – знаками локальної культури, які не піддавалися моді. Серед таких елементів – пояс (іноді тканий вручну з візерунком), особливі форми нагрудного декору (медальйони, ладанки, хрестики), кольорова домінанта червоного, чорного, вишневого тонів. Вони не лише декорували вбрання, а й

¹¹¹ Гупало Ю. Український народний одяг як соціокультурний феномен..., С. 45.

¹¹² Буряк В. Народний одяг українців: традиції, символіка, трансформації..., С. 74.

¹¹³ Гупало Ю. Український народний одяг... 57 с.

виконували оберегову функцію¹¹⁴. У таблиці 2.3 подано узагальнену типологізацію елементів строю вищих соціальних верств Волині.

Таблиця 2.3

Характеристика елементів строю вищих верств населення Волині (XIX – поч. XX ст.)

Елемент костюма	Функція	Матеріал	Особливості оздоблення
Чоловічий кунтуш	Урочисте вбрання	Сукно, оксамит	Галун, срібна тасьма
Жіночий корсет (жупка)	Підкреслення талії	Парча, вовна	Вишивка, гудзики, шнури
Спідниця	Основна частина костюма	Сатин, шовк	Фестони, оборки, фабричний малюнок
Хустка	Головний убір, маркер статусу	Шовк, вовна	Візерунчасті, з фабричним принтом
Прикраси	Естетична, соціальна функція	Срібло, скло, корал	Нитки намиста, персні, сережки

Джерело¹¹⁵.

Описаний комплекс вбрання демонструє високий рівень художньої культури та естетичних уподобань населення Волині. Через багатство декору, варіативність крою, функціональне навантаження та семантичну глибину строю стає можливим реконструювати не лише матеріальний, а й ментальний простір української культури регіону. Саме тому детальне вивчення костюма представників вищих станів має важливе значення для етнології, культурної антропології, історії побуту та краєзнавства Волині загалом.

Отже, стрій представників вищих соціальних станів Волині у XIX – на початку XX ст. виконував не лише утилітарну функцію, а й відігравав роль у суспільній репрезентації, самопозиціонуванні та культурному маркуванні ідентичності. Він був водночас носієм індивідуального смаку, символом належності до певного прошарку та засобом комунікації в межах етнокультурного середовища Волині.

2.2. Вбрання міщан

¹¹⁴ Беляєва Л. Українська традиційна вишивка..., С. 116.

¹¹⁵ Там само.

Міщанство Волині у XIX – на початку XX ст. вирізнялося соціальною строкатістю та різнотипністю джерел походження. До нього належали як корінні городяни, представники ремісничих цехів, торгівці, інтелігенція, так і окремі вихідці із шляхетського середовища або заможного селянства. Така соціальна гетерогенність зумовлювала певну варіативність у формах вбрання, що залежала від роду занять, економічного стану та культурних впливів, зокрема польських, російських, єврейських і австрійських, які були присутні на Волині унаслідок тривалого перебування її території під впливом різних імперій.

На відміну від селянського костюма, який зберігав архаїчні ознаки, міщанське вбрання зазнавало помітної модернізації, включаючи елементи міської моди. Проте у багатьох містах і містечках Волині ще довго зберігалися традиційні форми костюма, зокрема серед жінок старшого віку та в середовищі ремісників. Стельмашук вказує, що одяг міщан у Луцьку, Володимирі, Дубні, Кременці мав локальні риси, проте загалом наближався до національного типу із поступовим проникненням фабричних тканин та індустріальних способів крою¹¹⁶.

Жіноче вбрання міщанок поєднувало традицію і моду, залишаючи за собою ознаки національної ідентичності. Сорочка залишалася основою костюма, та її крої змінювалися під впливом міської моди – рукави ставали вужчими, поділ – коротшим, замість вишивки на плечах переважала декоративна мережка або мереживо на комірцях. Поверх сорочки одягали корсети або станики, пошиті з фабричних матеріалів (сукно, парча, бавовна). Спідниці (юпки) ставали багатошаровими, їх шили з тканин яскравих кольорів, зокрема синіх, зелених, фіолетових, прикрашали смугами або фальбами. Обов'язковою частиною комплекту були фартухи (передники), вишиті або декоровані тасьмою. У святкові дні міщанки носили намиста зі скляних чи коралових бус, а також хустки з орнаментом – так звані «ситцеві» або «мануфактурні», що були ознакою

¹¹⁶ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 100.

приналежності до міського середовища¹¹⁷. Узагальнену характеристику компонентів жіночого святкового вбрання міщанок Волині подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Узагальнена характеристика компонентів жіночого святкового вбрання
міщанок Волині**

Компонент костюма	Опис та функція
Сорочка	З фабричної тканини, з мережкою, рідше вишивкою
Станик	Короткий корсет, щільно прилягає до тіла
Спідниця (юпка)	Широка, кольорова, прикрашена фальбами
Передник (фартух)	Вишитий або тканий, декоративна функція
Хустка	Барвиста, ситцева, з фабричним малюнком
Прикраси	Намиста, брошки, сережки зі скла, коралів

Джерело¹¹⁸.

Вбрання міщан у таких містах, як Луцьк, Дубно чи Олика, мало також етноконфесійні варіації. Зокрема, одяг українських міщан відрізнявся від костюма єврейського чи польського населення, що проживало у тій же локальності. Проте у міжетнічному контакті відбувався певний обмін елементами декору, способами крою та навіть побутовими уявленнями про доречність чи статусність певного типу вбрання. Зокрема, прикметною деталлю жіночого святкового одягу була оздоба із металевих монет або гудзиків, яка прикрашала передник або корсет – ця риса зустрічалася і в єврейському середовищі, й у польському, і в українському¹¹⁹.

Жіноче вбрання міщанок зберігало багато традиційних форм, проте одночасно зазнавало інтенсивної трансформації під впливом стилістики «європеїзованого» міського вбрання. Верхнім одягом слугували каптани, юпки, корсетки, оздоблені шовковими або вовняними стрічками, іноді мереживом. Спідниці ставали дедалі пишнішими, з великою кількістю фалд і нашитих прикрас, що імітували міську моду. На зміну домотканим полотняним матеріалам

¹¹⁷ Григор'єва С. Костюм українців Правобережної України..., С. 89.

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Буряк В. Народний одяг українців..., С. 131.

поступово приходили фабричні тканини – бавовняні, сатинові, парчові. Особливо цінувались тканини із квітковими або геометричними візерунками, зокрема так звані «позументи»¹²⁰.

Чоловіче вбрання в містах мало риси гібридності: з одного боку, використовувались традиційні елементи – сорочки з вишитими уставками, широкі шаровари, пояси з вовни; з іншого боку, зростала роль західноєвропейських елементів – камізельок, штанів зі стрілками, піджаків, жилетів. Проте варто наголосити, що святкове міщанське вбрання чоловіків і надалі включало в себе традиційні пояси та головні убори (шапки з овчини, сукняні кашкети), а також – вишиті сорочки, що слугували маркером етнокультурної належності¹²¹.

Суттєвим компонентом ідентичності міщан було оздоблення одягу: вишивка, мереживо, аплікація та орнаментальне ткацтво. За свідченнями дослідників, саме в міському середовищі Волині активно розвивалась тенденція комбінування фабричних виробів із традиційними прикрасами ручної роботи – нагрудними герданами, силянками, сережками, дукачами, що не лише зберігали культурну пам'ять, а й виступали своєрідним символом соціального престижу¹²².

Показовим є й одяг дітей у міському середовищі Волині. Згідно з польовими етнографічними даними, дитячий костюм у міщанських родинах повторював основні структурні елементи дорослого одягу, проте з урахуванням вікових особливостей: легкі юпки, лляні сорочки, вовняні або ситцеві фартухи. Також зберігалася практика носіння вишитих сорочок навіть у міському контексті, що свідчить про тяглість традицій у формуванні етнокультурної ідентичності¹²³. У таблиці 2.5 наведено узагальнені відмінності основних складників жіночого і чоловічого міщанського вбрання на Волині другої половини XIX – початку XX ст.

Таблиця 2.5

¹²⁰ Микитюк О. Волинський народний костюм..., С. 34.

¹²¹ Гупало Ю. О. Український народний одяг як соціокультурний феномен..., С. 74.

¹²² Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині..., С. 42.

¹²³ Буряк В. Народний одяг українців..., С. 71.

Основні складники жіночого і чоловічого міщанського вбрання на Волині другої половини XIX – початку XX ст.

Елемент одягу	Жінки	Чоловіки
Верхній одяг	Юпки, корсетки, каптани, свити	Жупани, піджаки, камізельки
Нижній одяг	Спідниці з фалдами, фартухи	Шаровари, штани
Головні убори	Очіпки, хустки, капелюшки	Кашкети, шапки
Прикраси	Гердани, дукачі, силянки	Пояси з ткацтва, годинники на ланцюжку
Тканини	Ситець, бавовна, шовк, домоткане полотно	Сукно, бавовна, льон
Вишивка	Геометрична або рослинна, на рукавах	На комірі й манжетах сорочок

Джерело¹²⁴.

Особливу увагу слід звернути на головні убори. Вони відображали не лише статево-вікову та соціальну диференціацію, але й належність до певного етнокультурного простору. Наприклад, очіпки, які традиційно носили заміжні жінки, набули особливого поширення серед міщанок, виготовлялися з фабричних тканин, декорувалися золотими або срібними нитками та нашивками¹²⁵. У чоловіків же переважали кашкети із сукна або вовни, в окремих випадках – фетрові капелюхи західноєвропейського зразка.

У другій половині XIX – на початку XX ст. дедалі помітнішою стає тенденція до стандартизації та уніфікації елементів міщанського вбрання, що проявлялося у зменшенні кількості суто регіональних ознак у костюмі. Цей процес відображав загальне соціальне наближення міщан до стилістичних норм моди міст Центральної та Західної Європи, яке відбувалося під впливом індустріалізації, розширення торговельних зв'язків і урбанізації. Проте, попри це, в міському середовищі Волині все ще активно функціонувала традиція носіння окремих елементів національного одягу в побуті, особливо в контексті свят, весіль і хрестин¹²⁶.

¹²⁴ Буряк В. Народний одяг українців..., С. 112.

¹²⁵ Стельмахук Г. Традиційні головні убори українців..., С. 101.

¹²⁶ Сілецький Р. Волинські народні традиції. Львів: ЛНУ, 2018. С. 67.

У жіночому вбранні зберігалися традиційні елементи, що мали не лише естетичну, а й символічну функцію. Вишивані сорочки, прикрашені геометричними або рослинними орнаментами, залишались атрибутом як буденного, так і урочистого одягу. Примітно, що саме в міщанському середовищі Волині можна простежити синтез різноманітних вишивальних технік – від низинки до гладі, від лиштви до хрестика, – що свідчить про інтенсивну трансформацію локальної вишивальної культури¹²⁷.

Досить виразною ознакою жіночого міщанського костюма було активне використання фабричних тканин із кольоровим малюнком. Якщо у селах переважали тканини натуральних кольорів, то міщанки віддавали перевагу яскравим відтінкам – темно-вишневому, зеленому, синьому, які домінували у спідницях і юпках. Улюбленим матеріалом став ситець, який дозволяв не лише розширити палітру, а й урізноманітнити композицію вбрання. Особливу популярність мали тканини з дрібним або стилізованим орнаментом, що дозволяли поєднувати костюм із вишивкою та прикрасами без конфлікту візуального ряду¹²⁸.

Серед характерних прикрас варто виокремити велику кількість гудзиків, металевих застібок, декоративних гудзиків, стрічок і мережива, які прикрашали рукави, комірці, низ спідниць. Згідно з матеріалами Ж.-П. де ля Фліза, жінки навіть із небагатих міщанських родин дбали про зовнішню виразність костюма, надаючи перевагу оздобленню, яке виглядало розкішно, проте не обов'язково було виготовлене з дорогих матеріалів¹²⁹. Це засвідчує сформований естетичний ідентифікатор – прагнення до «міщанської пишноти», де зовнішня репрезентація набувала виняткового значення в соціальній комунікації.

Особливу роль у формуванні міщанського вигляду відігравали аксесуари, що включали парасолі, рукавички, гаманці, хустки, носові платки тощо. Чоловіки

¹²⁷ Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX століття. Київ: Друкарня «Nuss», 2012. С. 94.

¹²⁸ Никорак О. Тканини для спідниць Західного Полісся і Волині. *Народознавчі зошити*. 2009. №1. С. 55–59.

¹²⁹ Де ля Фліз Ж.-П. Етнографічні описи селян Київської губернії. URL: <http://litopys.org.ua/deflise/flise01.htm> (дата звернення: 31.07.2025 р.)

носили кишенькові годинники на ланцюжках, а також тростини, що стали символом статусу. Ці елементи міського костюма несли соціальне навантаження і демонстрували належність до певного прошарку міщанства. Зокрема, у костюмі молодих міщанок головними акцентами виступали декоративні гудзики й шовкові стрічки, а для жінок старшого віку – темніші кольори, стримані фасони, шерстяні шалеві хустки¹³⁰.

У контексті професійної диференціації одягу варто зазначити, що вбрання майстрів, крамарів, дрібних службовців та вчителів суттєво відрізнялося. Майстри, наприклад, носили зручний, функціональний одяг який був пошитий із сукна або домотканого полотна, часто на одязі були помітні невеликі забруднення фарбами, сажею чи маслом, залежно від фаху. Представники вчительської професії або аптекарі надавали перевагу костюмам із фабричних матеріалів, з оздобленням, яке вказувало на освіченість і приналежність до інтелігенції. Отже, міщанський одяг у Волинських містах виконував не лише естетичну, а й виразну соціальну функцію – маркував приналежність до того чи іншого прошарку, вікової групи або професійної спільноти¹³¹.

Важливою складовою міщанського костюма були головні убори. Заміжні жінки найчастіше носили очіпки, що зазнали еволюції в бік декоративної стилізації. Їх почали виготовляти з тюлю, шовку, батисту, прикрашати вишивкою або аплікаціями. Незаміжні дівчата носили легкі хустки, які зав'язували під підборіддям або ззаду. У чоловіків головні убори варіювалися: від простих сукняних кашкетів до фетрових капелюхів, привезених із Варшави, Берліна або Відня. Це було знаком інтеграції Волині у ширший культурний простір Східної Європи¹³².

Отже, міщанське вбрання Волині формувалося як синтетичне явище, в якому поєднувались традиційні регіональні риси з інноваціями міського середовища, що стали результатом трансформаційних процесів другої половини

¹³⁰ Гупало Ю. О. Український народний одяг як соціокультурний феномен..., С. 63.

¹³¹ Микитюк О. Волинський народний костюм..., С. 56.

¹³² Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців..., С. 116.

XIX – початку XX ст. Зовнішній вигляд міщан був не лише відображенням їхнього статусу, а й важливим чинником репрезентації локальної ідентичності в умовах мультикультурного регіону.

2.3. Селянське вбрання

Одяг українських селян Волині XIX – початку XX ст. становить важливий сегмент матеріальної культури традиційного суспільства і розкриває низку соціокультурних аспектів буття – від етнічної самоідентифікації до практичної адаптації до природно-кліматичних умов, особливостей господарства та рівня економічного забезпечення. Вбрання селян вирізнялося високим рівнем архаїчності, збереженням автохтонних форм, значною питомою вагою ручної праці та глибокою символікою. За спостереженням Галини Стельмашук, на Волині селяни довше, ніж представники інших соціальних верств, зберігали вживання полотняного, домотканого одягу, який виконувався здебільшого із сировини власного виробництва – конопель, льону та овечої вовни¹³³.

У структурі селянського костюма Волині домінували дві ключові тенденції: з одного боку, це була тяглість архаїчних, традиційних форм і типів вбрання, які походили ще з доби середньовіччя; з іншого – поступове проникнення нових елементів, зумовлених впливом міського середовища, ярмаркової торгівлі та розвитком фабрично-заводського виробництва. Так, для жіночого строю типовою залишалася комбінація сорочки з уставками (рукавами, пришитими до станка), незшитої вовняної обгортки (зразок давньої запаски) або зшитої спідниці (андорака), фартуха, керсетки та пояса. Одяг жінок у більшості повітів мав регіональну диференціацію, яка проявлялася у способах оздоблення, кольоровій палітрі та характері покрою¹³⁴.

Одяг селянок, особливо молодих жінок, вирізнявся вишиваними елементами, що прикрашали рукави, комір, поділ та плечові частини сорочок.

¹³³ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині. Луцьк..., С. 133.

¹³⁴ Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX ст...., С. 22.

При цьому характер вишивки значною мірою залежав від локальної традиції: у південній Волині домінували геометричні орнаменти темно-червоного кольору, у центральних повітах – комбіновані узори з чорними або синіми домінантами¹³⁵.

Наявність декоративних прикрас у повсякденному житті селян була значно меншою, однак у межах святкового строю вони відігравали важливу роль. До улюблених оздоб належали намиста з червоного скла, коралів, а також металеві дукачі – прикраси, які засвідчували певний рівень достатку родини. Як вказує Космина, селянське вбрання Волині формувалося як багатфункціональна система: одночасно практична, естетична та соціально-комунікативна¹³⁶.

Значну роль у формуванні локальних особливостей селянського одягу Волині відігравали тканини, які виготовлялися в домашніх умовах. Основними з них були лляне та конопляне полотно, а також вовняне сукно. Технологія ткацтва залежала від пори року, доступної сировини та наявності ткацького знаряддя. Найчастіше в господарствах використовували горизонтальні верстати, на яких виробляли як грубе полотно для буденного вжитку, так і тонші, кращої якості тканини – для святкового одягу. На думку Степана Килимника, традиційне ткацтво в українських селян було не лише ремеслом, а й виявом естетичних та ритуально-символічних уявлень про одяг, його функціональну та сакральну значущість, дослідник демонструє як на свята зодягались дівчата та хлопці (наприклад на Маланку, в колядники і т.п.)¹³⁷.

Цікавою складовою чоловічого селянського строю були пояси, зокрема ткані крайки або вовняні паси, що могли мати оберегове значення. Як вказує у своїх дослідженнях Ірина Кравченко, пояси виконували функцію не лише утилітарну, а й сакральну, захищаючи людину від «недоброго ока», символічно «замикаючи» її тіло в межах власного простору¹³⁸. Це особливо важливо в

¹³⁵ Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині..., С.34.

¹³⁶ Космина О. Традиційне вбрання українців..., С. 39.

¹³⁷ Килимник С. Український рік у народних звичаях. Київ: Либідь, 1994. С. 124.

¹³⁸ Кравченко І. Традиційне вбрання українців Полісся. Львів: Світ, 2005. С. 89.

контексті весільної обрядовості, де перев'язування нареченої поясом супроводжувалося спеціальними піснями й благословенням.

У жіночому костюмі надзвичайну увагу приділяли головним уборам, які також демонстрували соціальний статус і вік жінки. Незаміжні дівчата переважно носили стрічки або вінки з квітів (у святкові дні), тоді як заміжні жінки покривали голову очіпками, намітками або хустками. Очіпки виготовлялися з білого лляного полотна і часто мали вишиті елементи, тоді як хустки прикрашалися фабричним орнаментом, що засвідчує поступову трансформацію селянського вбрання під впливом міського виробництва. Галина Стельмашук у своєму дослідженні зафіксувала численні локальні варіанти укладання очіпка, способів зав'язування хустки, що створювало значну регіональну мозаїчність волинського костюма¹³⁹.

Важливим компонентом традиційного волинського костюма було оздоблення, яке виконувало не лише естетичну, а й комунікативну, сакральну та маркувальну функції. Найпоширенішим способом оздоблення одягу була вишивка, що прикрашала сорочки, керсетки, фартухи, інколи – рукавиці чи рушники, які носили на поясі або через плече під час обрядових дійств. Вишивка була сконцентрована здебільшого на видимих частинах одягу – комірцях, манжетах, передніх полах. Для Волині характерним був червоно-чорний орнаментальний ряд із геометриздованими мотивами, що відображали ідеї захисту, продовження роду, зв'язку з рідною землею¹⁴⁰. Важливо зазначити, що кожен регіон мав притаманні тільки йому композиційні рішення: наприклад, на північному заході Волині домінували мотиви ламаного хреста, ромба, сосонки, тоді як центральна Волинь тяжіла до рослинних мотивів, виконаних більш дрібно і витончено.

Крім вишивки, використовували також декоративне шитво з мережками, тканими стрічками, аплікацією з кольорових смуг фабричної тканини або домотканого полотна. У деяких громадах практикували пришивання бісеру,

¹³⁹ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 166.

¹⁴⁰ Беляєва Л. Українська традиційна вишивка. Львів: Світ, 2008. С. 115.

металевих гудзиків і навіть дрібних монет до елементів головного убору чи нагрудного одягу, що, за віруванням селян, мали захисне значення від зурочення чи злих сил¹⁴¹.

Особливе місце в жіночому вбранні займали прикраси. Традиційно дівчата носили намисто з коралів, бурштину, кольорового скла. Чим багатше було оздоблення, тим вище вважався соціальний статус родини. Шийні прикраси часто складалися з багатьох рядів (до 10–15), і доповнювалися хрестиками, дукачами, підвісками з медальйонів. Як зазначає Лілія Чайковська, саме на Волині була особливо поширена традиція носіння «пацьор» – намиста із глини чи скла, пофарбованого у яскраві кольори¹⁴².

У чоловічому костюмі прикраси відігравали менш помітну роль, однак іноді використовували металеві пряжки, персні, декоративні гудзики. Святкове вбрання могло включати також шовкову хустку на шию, пов'язану під комір сорочки, та червоний пояс, що був ознакою святковості і чоловічої гідності. Ще однією важливою складовою традиційного костюма було взуття. У сільському середовищі Волині воно залишалося мінімалістичним до поч. XX ст. Найпоширенішим типом взуття були постоли з сиром'ятної шкіри, які закріплювалися на нозі вовняними мотузками або ремінцями. У заможніших родинах носили черевики, а згодом – фабричні чоботи, особливо в холодну пору року. Для святкових подій або весіль надавали перевагу чоботам з оздобленням: кольоровою шкірою, прошивкою, пряжками¹⁴³.

Важливою етнографічною рисою селянського одягу Волині була його варіативність залежно від вікових і родинних ознак. Молоді дівчата вдягали костюми з яскравішими кольорами, пишнішою вишивкою, прикрасами, що символізували готовність до шлюбу. Одружені жінки носили стриманіші відтінки та хустки на голові, як ознаку родинного статусу. Старші жінки обирали одяг з натурального, недосвідченого полотна, з обмеженим декором, часто сірого чи

¹⁴¹ Космина О. Традиційне вбрання українців..., С. 92.

¹⁴² Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX століття..., С. 79.

¹⁴³ Гупало Ю. О. Український народний одяг як соціокультурний феномен..., С. 104.

коричневого кольору. Чоловіче вбрання також змінювалося з віком – молодики частіше носили вузькі штани й коротші жупани, старші чоловіки – широкі штани та довгі каптани. В етнографічному контексті слід наголосити й на святково-обрядовому одязі. Він використовувався під час шлюбних, релігійних, сезонних свят та поховань. Для весіль, зокрема, виготовлявся спеціальний «вінчальний стрій», збагачений особливою вишивкою, новим взуттям, новими сорочками. У поховальному обряді застосовували спеціальні білі сорочки та інші ритуальні елементи, позбавлені декоративного оздоблення, як символ очищення та підготовки до переходу в інший світ¹⁴⁴. Загальну структуру традиційного селянського строю Волині в останній третині XIX – на поч. XX ст. можна подати у вигляді таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Загальна структура традиційного селянського строю Волині в останній третині XIX – на поч. XX ст.

Елемент одягу	Матеріал	Призначення	Оздоблення / Особливості
Сорочка	Домоткане полотно	Повсякденне / Святкове	Вишивка на рукавах, комірці, грудях
Плахта	Домоткане вовняне полотно	Святкове / Жіноче	Геометричний орнамент, кольорове тканиня
Фартух	Льон / бавовна	Повсякденне / Захисне	Вишивка, аплікації
Керсетка / безрукавка	Доморобна вовна	Святкове / Поверх одягу	Аплікації, тасьма, гудзики
Пояс	Вовняна пряжа	Святкове / Захисне	Часто червоний, символізує силу
Постоли / чоботи	Шкіра	Повсякденне / Святкове	Чоботи з каблуком, оздоблені швами
Головний убір	Хустка / очіпок	За віком та шлюбним станом	Колір, спосіб пов'язування

Джерело¹⁴⁵.

Отже, одяг селян Волині в XIX – на поч. XX ст. виконував комплексну функцію: практичну, ідентифікаційну, символічну, естетичну. Його еволюція засвідчує не лише впливи історичних трансформацій, а й високу стабільність

¹⁴⁴ Лях Ю. Етнографія України..., С. 188.

¹⁴⁵ Там само.

етнокультурної традиції. Дослідження Стельмашук, Чайковської, Микитюк та інших авторитетних етнологів дозволяють стверджувати, що волинський стрій був не лише функціональним засобом одягу, а й потужним маркером ідентичності, що передавався із покоління в покоління, адаптуючись до змін, але зберігаючи свою культурну основу.

2.4. Символіка волинського вбрання у побуті та обрядах

Традиційне вбрання українців Волині, особливо в контексті XIX – поч. XX ст., не обмежувалося лише функціональним призначенням. Воно формувало систему сакральних і знаково-символічних уявлень, відображаючи етнокультурні пріоритети спільноти, соціальні та гендерні ролі, вікову стратифікацію, а також ритуально-обрядову дійсність. За висловом Стельмашук, традиційний костюм виступає своєрідною "медіа-платформою" традиційної культури, що передає не лише естетичні уявлення, а й архаїчні коди комунікації між людиною і світом¹⁴⁶.

Особливого значення у волинській традиції набували вишиті елементи сорочок, які розглядалися як обереги. Локалізація вишивки на певних частинах тіла – плечах, подолі, манжетах, пазусі – мала сакральне значення і слугувала «запечаткуванням» людини від негативної енергії. Це переконання знаходимо у працях Оксани Космини, яка зауважує, що певні шви, виконані спеціальними техніками, розглядалися як захисна «стежка», що не дозволяла злим силам проникнути до тіла¹⁴⁷.

Поширеною є думка, що мотиви орнаменту у вбранні жителів Волині не були довільними: існувала чітка ієрархія символів. Найчастіше зустрічаються геометризовані зображення – ромби, хрести, «берегині», розетки, мотиви «вужів», «гребінців», які мали апотропеїчне значення. Наприклад, ромб як символ родючості та плодючості був характерним елементом жіночої сорочки, особливо в зоні грудей, де він виконував функцію охорони репродуктивної сили жінки. Це

¹⁴⁶ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 144.

¹⁴⁷ Космина О. Традиційне вбрання українців..., С. 77.

підтверджується у дослідженні Григор'євої, яка називає ромб одним із «архетипових» образів жіночої сакральної вишивки¹⁴⁸.

Окремої уваги заслуговує семантика кольору. У волинській традиції найпоширенішими кольорами були червоний, чорний, білий та синій. Кожен із них виконував свою функцію: червоний символізував життєву енергію, кров, любов, а також виступав знаком щастя та захисту від «злого ока». Чорний міг мати як траурне, так і сакральне значення – особливо в орнаментах, де поєднувався з червоним, створюючи гармонійну двоколірну композицію. Білий колір, традиційно пов'язаний із чистотою та світлом, був кольором основи. Вишивка синіми нитками, хоч і рідше, також траплялася – особливо в обрядових сорочках дівчат, оскільки вважалася знаком цнотливості та небесної покрови¹⁴⁹.

Традиційне вбрання відігравало вагомий роль в обрядовій сфері – у весіллях, хрестинах, похоронах, календарних святах. Весільне вбрання, зокрема сорочка, була не лише прикрашеною частиною костюма, а й атрибутом сакрального обряду переходу: від дівочства до заміжжя. У багатьох селах Волині сорочка нареченої вишивалася спеціальною обрядовою символікою – поєднанням геометричних фігур, рослинних мотивів (барвінок, калина), хрестів і вузлів. Ці елементи, як підкреслює Наталія Шульга, несли оберегову та програмуючу функцію, закладену у глибокій дохристиянській традиції¹⁵⁰.

Символіка волинського вбрання набувала особливого звучання також через матеріали та техніки виготовлення. Ручне ткацтво, використання вовни, конопель, льону, саморобних фарбників (з кори дерев, трав, ґрунтів) додавало сакрального значення навіть у буденний одяг. Вбрання виконувало роль «другого тіла», яке не лише охороняло фізично, а й ставало провідником енергетичного, родового, космічного захисту – ця концепція особливо характерна для розвідок сучасних дослідників української етнопсихології, зокрема Михайла Лобура¹⁵¹.

¹⁴⁸ Григор'єва С. Костюм українців Правобережної України..., С. 129.

¹⁴⁹ Беляєва Л. Українська традиційна вишивка..., С. 84.

¹⁵⁰ Шульга Н. Традиції і символіка українського костюма. Черкаси: Брама-Україна, 2011. С. 60.

¹⁵¹ Лобур М. Історична етнологія українців. Львів: Апріорі, 2016. С. 56.

Волинське вбрання вирізняється багатством символічного навантаження, у якому втілено як дохристиянські архаїчні уявлення, так і християнські уявлення про добро, гармонію та оберіг. Значення символіки залежало не лише від функціонального призначення одягу (святковий, повсякденний, обрядовий), але й від регіональної локалізації, віку, соціального статусу та гендеру носія. Галина Стельмашук переконливо доводить, що в одязі як на рівні крою, так і в орнаментально-кolorистичних рішеннях прочитувалася концепція світобудови – так звана «мікрокосмічна модель»¹⁵².

Особливого значення надавалося символіці кольорів¹⁵³. У волинському строї переважали червоний, чорний, білий, а також синій і зелений кольори. Червоний вважався кольором життя, сонця, енергії, а тому широко використовувався у весільному, хрестильному та іноді поховальному одязі. Білий – колір чистоти та сакрального начала, домінував у тканинах основного фону, зокрема сорочок. Чорний, як колір землі й таємниці, слугував не лише траурним маркером, а й носієм сили та глибини. У поєднанні ці кольори формували глибоко задовану символічну мову вбрання¹⁵⁴.

Деякі елементи вбрання мали виключно обрядове призначення. Зокрема, на Волині поширеною була традиція використання «весільної сорочки» – сорочки, вишитої дівчиною власноруч ще до заміжжя. Її орнаментика несла інформацію про родовід, уявлення про гармонію з природою, внутрішню готовність до шлюбу. Ця сорочка супроводжувала наречену під час вінчання і нерідко зберігалася як родинна реліквія.

¹⁵² Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 163.

¹⁵³ Більш широко про символіку кольору і елементів прикрас ідеться в: Дмитренко А. Атрибуція жіночих сорочок (за збірками Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки і Волинського краєзнавчого музею) / А. Дмитренко, Т. Андрусик. *Волинський музейний вісник. Дослідження та матеріали з історичного і літературного краєзнавства, музеєзнавства і пам'яткознавства* : наук. зб. Вип. 8. Луцьк, 2016. С. 270–276; Дмитренко А. Художнє вирішення жіночих сорочок Волині (за фондами Волинського краєзнавчого музею) / А. Дмитренко, Т. Андрусик. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира Волинського та України* : наук. зб. Вип. 54. Луцьк, 2015. С. 365–370

¹⁵⁴ Беляєва Л. Українська традиційна вишивка..., С.56.

Символіка традиційного вбрання мешканців Волині простежується і в численних звичаєвих табу, що супроводжували його створення, використання та утилізацію. Наприклад, вважалося, що вишивати сорочку на весілля або на похорон потрібно виключно в певні дні тижня, здебільшого в середу та п'ятницю, при денному світлі, у спокійній атмосфері, з молитвою. Заборонялося переривати роботу вишивальниці, переходити через нитку або сидіти навпроти неї – ці дії розцінювалися як втручання у процес створення оберегу. Особливої уваги надавалося першому проколу голки – він мав сакральне значення, оскільки символізував перетин «реального» й «магічного» світу. Подібна символіка вироблялася віками і вкорінювалася в етнокультурний простір через трансляцію від покоління до покоління¹⁵⁵.

Символіка вбрання набувала особливої виразності у поховальному обряді. Як відзначає Оксана Космина, на Волині існувала традиція виготовляти так звану «смертну сорочку» – білу, без орнаменту або з мінімальною вишивкою, що символізувала очищення й готовність до переходу в інший світ¹⁵⁶. Інколи вишивали на рукавах або на подолі дрібні хрести, що, згідно з народними уявленнями, слугували захистом душі в дорозі. Одяг померлого часто зберігався ще за життя як оберіг, а тканина, з якої його шили, не могла бути використаною для інших потреб. Таким чином, навіть у смерті костюм залишався символом духовного стану людини, її ставлення до сакрального.

У весільному контексті окремі елементи костюма нареченої та нареченого (сорочка, пояс, головний убір) виступали не лише як частина обрядової естетики, а й як символи переходу від однієї соціальної ролі до іншої. Весільний очіпок нареченої, прикрашений геометричними символами та рослинними мотивами, позначав входження у нову фазу життя - заміжжя, з новими зобов'язаннями й ролями у родині та громаді. Аналогічно, пояс мав глибоке символічне значення як

¹⁵⁵ Буряк В. Народний одяг українців: традиції, символіка, трансформації..., С. 103.

¹⁵⁶ Космина О. Традиційне вбрання українців..., С. 91.

елемент «зв'язування» (у фізичному і метафізичному сенсі) – він уособлював контроль над тілом, обмеження, але й захист від розсіювання енергії¹⁵⁷.

У побутовому контексті символіка зберігала свою вагу. Зокрема, сорочки з багатою вишивкою в зоні плечей і грудей носили жінки в період репродуктивної активності, оскільки ці орнаменти символізували родючість і жіночу силу. З іншого боку, дівочий одяг зазвичай був легшим, оздобленим переважно вишивкою по коміру, манжетах і подолі — ці зони вважалися найбільш вразливими для негативного впливу й тому захищалися символами-оберегами: восьмикутними зірками, меандрами, ромбами із крапками всередині¹⁵⁸.

Вивчення народного костюма Волині як системи символів дозволяє трактувати його не лише як елемент матеріальної культури, а як живий текст, що втілює у собі цілісність народного світогляду. Як підкреслює С. Григор'єва, саме крізь призму традиційного вбрання можна прочитати гендерні, вікові, етнорегіональні та релігійні маркери українців XIX – початку XX ст.¹⁵⁹.

Символіка волинського одягу є інтегративним елементом, який поєднує в собі функції комунікативного засобу, сакрального оберега, естетичного явища та соціального регулятора. Через багатовікову трансляцію знакових систем у формі вбрання українська традиційна культура Волині сформувала потужний семіотичний пласт, який заслуговує на глибоке філологічне, історичне, етнографічне та педагогічне осмислення. Як слушно зауважує Юлія Гупало, «народний костюм – це не музейний експонат, а текст культури, що говорить із кожним, хто здатен його прочитати»¹⁶⁰.

Отже, символіка волинського традиційного вбрання є багатовимірним кодом культури, який забезпечує зв'язок між поколіннями, сакралізує людське тіло, формує соціальну комунікацію та вписує індивіда в ширший космогонічний і ритуальний простір буття. У подальших частинах підпункту детально

¹⁵⁷ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині..., С. 164.

¹⁵⁸ Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині..., С. 74.

¹⁵⁹ Григор'єва С. Костюм українців Правобережної України..., С. 83.

¹⁶⁰ Гупало Ю. О. Український народний одяг як соціокультурний феномен..., С. 44.

розглядатимуться обрядові аспекти вживання головних уборів, прикрас, намиста, сережок, а також відповідні табу та народні інтерпретації одягу в поховальній обрядовості.

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ВОЛИНСЬКОГО ВБРАННЯ

Сучасна шкільна історична освіта має виконувати не лише пізнавальну, але й виховну, культуроцентричну та ідентифікаційну функцію. Одним із ключових аспектів гуманітарного розвитку особистості в умовах загальноосвітньої школи є формування стійкого інтересу до національної спадщини, зокрема до традиційної культури, як одного з проявів колективної пам'яті та етнокультурної ідентичності. У цьому контексті вивчення елементів традиційного вбрання українців Волині у XIX – на початку XX ст. може бути не лише змістовно цінним, а й дидактично продуктивним у межах навчального процесу з історії, художньої культури, етнографії та краєзнавства.

Традиційне вбрання, як один із найбільш візуально та символічно насичених аспектів народної культури, уможливорює комплексний підхід до формування міжпредметних зв'язків, розвитку критичного мислення, естетичного смаку та поваги до регіональної своєрідності. Його вивчення дозволяє учням осмислити не лише зовнішні форми культури, але й внутрішній її зміст – семіотичну структуру, символіку, функціональне навантаження та зв'язок із соціальною організацією суспільства.

На перетині історичної, етнографічної та художньо-культурологічної парадигм особливого значення набуває компетентнісний підхід, що визначає структуру навчання не за обсягом засвоєної інформації, а за рівнем сформованих умінь: аналізувати, зіставляти, інтерпретувати, творити. Саме через аналіз матеріальної культури, такої як одяг, можна залучити учнів до продуктивного діалогу з минулим. Костюм як історико-культурне явище дозволяє поглиблено розглядати низку тем шкільного курсу історії України: побут населення, соціальна структура, локальна ідентичність, вплив європейських і східних впливів на культуру українців.

Одним із найбільш ефективних способів включення тематики волинського вбрання до шкільного курсу є тематичні заняття, присвячені регіональній культурі. Такі уроки доцільно проводити в межах інтегрованих курсів – «Культура і мистецтво України», «Історія України», «Я у світі» (у початкових класах), а також у позакласній роботі. При цьому важливо застосовувати різноманітні форми подачі матеріалу: мультимедійні презентації, фрагменти документальних фільмів, музейні виставки, інтерактивні заняття, майстер-класи з елементами реконструкції, віртуальні екскурсії.

З огляду на варіативність і гнучкість сучасної освіти, важливим методологічним аспектом є адаптація навчального змісту до вікових особливостей учнів. Для цього доцільно подати узагальнену таблицю 3.1, яка демонструє можливі шляхи впровадження тематики традиційного волинського вбрання у навчальний процес на різних етапах шкільної освіти.

Таблиця 3.1

Можливі шляхи впровадження тематики традиційного волинського вбрання у навчальний процес на різних етапах шкільної освіти

Освітній рівень	Предмети / інтегровані курси	Форми реалізації теми волинського вбрання
Початкова школа	«Я досліджую світ», «Мистецтво»	Оповідання про свята та традиції, розфарбування елементів одягу, перегляд казок з традиційним вбранням
Середня школа	«Історія України», «Образотворче мистецтво», «Культура»	Тематичні уроки з презентаціями, робота з текстами, порівняння костюмів різних регіонів
Старша школа	«Українська історія», «Етнографія», факультативи	Проектна діяльність, виставки, створення макетів костюмів, інтерактивні лекції

Джерело: створено Копанько Вікторією.

Особливої уваги заслуговує проектна діяльність учнів у межах практикоорієнтованого навчання. Наприклад, учні можуть готувати міні-дослідження про вбрання своїх прабабусь і прадідів, складати родовідні дерева з позначенням традиційного костюма відповідного періоду, створювати креативні порівняльні таблиці на основі вивченого матеріалу. Наприклад, учням пропонується створити альбом «Костюм моєї прабабусі», у якому вони

реконструюють елементи вбрання на основі родинних фотографій, розповідей старших членів родини, етнографічної літератури, шкільного музею. Інший варіант – розробка мініпроектів про окремі елементи традиційного строю (сорочка, плахта, фартух, керсетка, очіпок, постолі тощо) із зазначенням їхньої символіки, регіональних особливостей, матеріалів виготовлення. Такі проєкти не лише активізують навчальний процес, але й сприяють формуванню ключових компетентностей: соціальної, громадянської, міжкультурної та інформаційної.

Ефективність реалізації теми традиційного волинського вбрання у шкільному процесі значною мірою залежить від методичного інструментарію, який використовує вчитель. Підбір методів, прийомів і форм навчання повинен відповідати не лише віковим особливостям учнів, але й специфіці теми, що поєднує елементи матеріальної культури, історії, етнографії, символіки й мистецтва. У цьому контексті доцільно орієнтуватися на принципи інтерактивності, міждисциплінарності, наочності та практикоорієнтованості.

У методичному аспекті також доцільно звернутися до картографічного аналізу, що полягає у створенні етнокультурних мап, де учні позначають різні варіанти традиційного одягу в межах Волині: північні, центральні та південні локальні варіанти, особливості поліського, подільського та прикарпатського впливів. Така діяльність формує просторове мислення, розвиває уміння працювати з джерелами, навички аналізу геоетнографічної інформації.

Важливу роль у навчальному процесі відіграє робота з візуальними джерелами, зокрема етнографічними малюнками, старовинними фотографіями, ескізами костюмів, ілюстраціями з наукових видань. Цей наочний метод сприяє розвитку абстрактного мислення, як вказує Яковенко.⁵⁸ Аналіз таких джерел дозволяє учням самостійно виявляти особливості вбрання, розпізнавати орнаментальні мотиви, визначати функціональне призначення предметів костюма. Для досягнення цілісного результату, доцільно інтегрувати систему пізнавальних, творчих та рефлексивних завдань, які супроводжують вивчення матеріалу. У

⁵⁸ Яковенко Г. Методика навчання історії..., С. 135

таблиці 3.2 подано приклади типових завдань, які можуть використовуватись на різних етапах уроку.

Таблиця 3.2

Приклади типових завдань, які можуть використовуватись на різних етапах уроку

Етап уроку	Тип завдання	Приклад формулювання завдання
Мотивація	Проблемне питання	«Чому костюм у ХІХ ст. називали “паспортом” селянина?»
Актуалізація знань	Бліц-опитування, асоціативне коло	«З якими елементами костюма ви знайомі? Що вони означають?»
Пояснення нового	Аналітичне завдання	«Проаналізуйте конструкцію жіночої керсетки та її декор»
Закріплення знань	Порівняльне завдання, візуальний аналіз	«Зіставте сорочки північної та південної Волині (за малюнками)»
Творче застосування	Реконструкція, креативне моделювання	«Створіть сучасний дизайнерський ескіз костюма, натхненний волинським строєм»
Рефлексія	Сенкан, есе, асоціації, оцінювання	«Що найбільше вразило у волинському костюмі?»

Джерело: створено Копанько Вікторією.

Реалізація тематичних блоків про традиційне вбрання також потребує підготовки навчально-методичних матеріалів, таких як: дидактичні картки з орнаментами для розшифрування, контурні мапи з локалізацією варіантів костюма, схеми крою, комплекти фотографій костюмів різних соціальних груп, тестові завдання, історико-етнографічні міні-енциклопедії для учнів, розробки міні-виставок у шкільному музеї або класі. За їхньою допомогою можна системно реалізувати формувальну оцінювальну діяльність. Яковенко в своїй праці підкреслює, що це допомагає умовам розвитку школярів, їх критичного мислення та творчої активності.⁵⁸

Доцільним є також запровадження цифрових інструментів: створення інтерактивних мінікурсів, онлайн-квестів («Знайди регіон за костюмом»), використання QR-кодів, що ведуть до оцифрованих етнографічних альбомів, інтерактивних карт Волині, віртуальних турів до музеїв народного костюма. Все

⁵⁸ Яковенко Г. Методика навчання історії..., С. 195.

це відповідає вимогам Нової української школи до цифрової компетентності й інтеграції ІКТ в освіту.

Одним із перспективних напрямів методичної роботи є створення факультативного курсу або спецкурсу для учнів 8-11 класів, присвяченого традиційній культурі Волині, зокрема одягові. Такий курс може включати блоки, присвячені історії волинського строю, технології виготовлення одягу, декоративно-орнаментальній системі, обрядовій символіці тощо. Програма курсу повинна відповідати компетентнісним цілям освіти, забезпечувати міжпредметні зв'язки (з історією, образотворчим мистецтвом, технологіями, літературою), а також передбачати індивідуальну й групову діяльність учнів. Доцільно подати орієнтовну структуру факультативного курсу у вигляді таблиці 3.3, що містить тематичні модулі, кількість годин, очікувані результати та форми контролю.

Таблиця 3.3

Структура факультативного курсу

Тема модуля	Кількість годин	Очікувані результати	Форми контролю
Історія традиційного костюма Волині	4 години	Знання періодизації, відмінностей між міським, сільським і шляхетським вбранням	Усне опитування, есе
Елементи традиційного вбрання	6 годин	Знання назв, призначення, символіки елементів одягу	Мультимедійна презентація
Обрядова функція костюма	4 години	Розуміння зв'язку костюма з обрядами і святами	Проект «Вбрання на весіллі»
Волинський стрій у вишивці та орнаменті	5 годин	Уміння розрізняти орнаменти, знання їх значення	Аналіз зразків, орнаментальний диктант
Методика дослідження традиційного вбрання	3 години	Навички польових досліджень, інтерв'ювання, роботи з джерелами	Створення етнографічного портфоліо
Підсумкове заняття: презентація учнівських проєктів	2 години	Демонстрація набутих знань і умінь	Виставка, захист проєкту

Джерело: складено Копанько Вікторією.

Особливого значення набуває і співпраця з музеями та громадськими ініціативами, які займаються реконструкцією й популяризацією традиційного вбрання. Зокрема, Волинський краєзнавчий музей, етнографічні виставки на базі

педагогічних закладів чи університетів можуть виступати потужними освітніми майданчиками. Доцільно залучати таких партнерів до проведення виїзних занять, квестів, навчальних екскурсій, конкурсів з елементами костюмованої реконструкції. Такі активності не лише сприяють формуванню глибших знань, а й посилюють емоційний компонент навчання.

У сучасному освітньому процесі особливу увагу варто приділяти також інклюзивним підходам, які дозволяють залучити до вивчення традиційної культури учнів із різними освітніми потребами. Наприклад, створення тактильних моделей вишивки, адаптованих відеоматеріалів із субтитрами, спрощених пояснень термінів, залучення асистентів учителя – усе це сприяє доступності теми традиційного одягу для широкого кола учнів.

На рівні позашкільної освіти тема волинського вбрання може бути реалізована в межах гуртків декоративно-ужиткового мистецтва, шкільних театрів, фольклорних студій, музеїв при школах. Заняття у таких форматах дозволяють практично відтворювати традиційні елементи костюма: шити сорочки, ткати пояси, вишивати, створювати орнаментальні композиції, вивчати пісні та обряди, що супроводжували носіння вбрання. Якщо слідувати Яковенко то вона вказує групову роботу як форму організації, і я гадаю в цьому випадку воно є ефективним, адже авторка наголошує що ця форма роботи краща, так як вона забезпечує розподіл ролей, відповідальності, роботу в команді та контроль.⁵⁸

Отже, включення теми традиційного волинського вбрання до шкільної історико-культурної освіти є не лише можливим, але й необхідним кроком на шляху до формування національної свідомості, зміцнення регіональної ідентичності, розвитку естетичного смаку та критичного мислення учнів.

Методична варіативність, гнучкість форм подачі матеріалу, міждисциплінарність і практикоорієнтованість дозволяють реалізовувати дану тематику у навчальному процесі на різних рівнях освіти, з урахуванням вікових та пізнавальних особливостей школярів. Відтак, традиційне вбрання Волині постає

⁵⁸ Яковенко Г. Методика навчання історії..., С. 201.

не лише як об'єкт історико-етнографічного пізнання, а й як потужний педагогічний ресурс, що інтегрує минуле у сучасний освітній простір.

Приклад навчання школярів традиційного вбрання українців наведено в створеному Копанько Вікторією конспекту уроку.

Тема: «Світ традиційного вбрання українців Волині в XIX – на початку XX століття»

Тип уроку: комбінований (з елементами візуалізації, міжпредметної інтеграції та проєктної діяльності)

Форма проведення: урок-дослідження з елементами музейного заняття

Тривалість: 45 хвилин

Очікувані результати навчання:

Після завершення уроку учні зможуть:

- визначати основні елементи традиційного волинського костюма;
- розрізняти особливості вбрання різних соціальних верств (селян, міщан, шляхти);
- пояснювати символіку окремих елементів одягу (вишивки, кольорів, прикрас);
- виявляти зацікавлення до історико-культурної спадщини свого краю;
- формувати навички колективної, дослідницької та презентаційної діяльності.

Матеріально-технічне забезпечення:

- мультимедійна презентація «Традиційне вбрання Волині» (10–15 слайдів);
- відеофрагмент з реконструкцією традиційного одягу (2–3 хв);
- роздруковки схем костюмів для практичного завдання;
- картки з описами елементів одягу;
- репродукції фотографій з фондів Волинського краєзнавчого музею;
- кольорові олівці, фломастери, ножиці;

Міжпредметні зв'язки:

- Історія України (етнокультурний розвиток регіонів);

- Образотворче мистецтво (декор, кольорознавство, орнаментика);
- Етика і культурологія (традиції, обряди, символіка);
- Технології (конструкція одягу, матеріали).

Структура і хід уроку

Етап уроку	Час	Діяльність учителя	Діяльність учнів
1. Організаційний момент	2 хв	Вітання, емоційне налаштування, оголошення теми й мети уроку. Формулювання проблемного питання: «Чому ми більше не носимо традиційний костюм і що він може розповісти про наших предків?»	Слухають, формулюють власні очікування, відповідають на запитання
2. Актуалізація знань	5 хв	Бліц-опитування (у форматі вікторини): «Що ви знаєте про вишивку? Які традиційні елементи костюма ви бачили у бабусі?». Демонструє предмети (стрічку, хустку, ляльне полотно)	Відповідають, демонструють знання й особистий досвід
3. Вивчення нового матеріалу	20 хв	Демонстрація презентації з коментарем. Розповідь про три соціальні типи вбрання: а) шляхта – розкіш, оксамит, гаптування; б) міщани – змішана естетика; в) селяни – натуральні тканини, функціональність. Виділення ключових елементів: сорочка, керсетка, запаска, плахта, крайка, кожух, сердак, намисто, хустка, очіпок. Аналіз орнаментів та кольорів	Фіксують основні терміни, задають запитання, аналізують образи, порівнюють різні строї

Етап уроку	Час	Діяльність учителя	Діяльність учнів
		(значення червоного, чорного, білого). Перегляд короткого відео.	
4. Практичне завдання	13 хв	Робота в парах: учням роздають силуети чоловічого та жіночого костюмів. Завдання – «одягнути» фігуру, розмалювати у відповідних кольорах, вписати назви елементів. Додаткове завдання для сильніших учнів – створити орнаментальну смугу (на мотив волинської вишивки).	Творчо працюють у групах, застосовують знання на практиці, пояснюють вибір
5. Рефлексія. Підбиття підсумків	3 хв	Фронтальне обговорення: «Що нового дізналися? Чому цей одяг важливий для нас сьогодні?». Метод «Мікрофон»: по одному реченню – враження від уроку.	Рефлексують, формулюють відповіді, діляться емоціями

Домашнє завдання (на вибір):

1. Підготувати мініпроект: знайти у родинному архіві фото з елементами традиційного одягу, описати 3 елементи костюма.
2. Створити коротку презентацію «Традиційне вбрання моєї місцевості» (до 5 слайдів).
3. Намалювати власний варіант костюма, використовуючи регіональну символіку.

Методичні рекомендації до уроку:

- доцільно проводити урок у співпраці з бібліотекарем або представником шкільного музею;

- варто попередньо провести інтерактивне опитування про знання учнів з теми;
- під час виконання творчих завдань варто застосовувати елементи інклюзивного навчання (наприклад, адаптовані картки для учнів із порушенням зору чи мовлення);
- у разі проведення уроку в межах «тижня історії» рекомендується організувати виставку учнівських проєктів.

II. Формування етнокультурної свідомості через інтерактивні методи вивчення традиційного костюма

Важливим компонентом реалізації зазначеної теми в межах шкільної програми є інтерактивні вправи, що сприяють формуванню активної пізнавальної позиції учнів. Досвід упровадження подібних методик у системі гуманітарної освіти демонструє, що саме інтерактивні моделі взаємодії – дидактичні ігри, рольові вправи, візуалізація знань через схеми, ментальні карти тощо – дозволяють учневі не лише сприйняти інформацію, а й інтегрувати її у власну систему уявлень про історико-культурну спадщину.

Інтерактивна вправа 1. «Збери костюм»

Учнів поділяють на 3–4 групи. Кожна група отримує набір карток з назвами елементів одягу (сорочка, плахта, хустка, крайка, кожух, керсетка, сердак, свита, чоботи, запаска, намисто, очіпок тощо) та картки з їхніми описами. Завдання – підібрати правильні пари «назва – опис», після чого «зібрати» чоловічий або жіночий костюм на основі знань, отриманих у першій частині уроку. В якості допомоги вчитель може використати зображення з альбому Галини Стельмащук або світлини реконструкцій, взяті з онлайн-проєкту «Поетика волинського вбрання».

Інтерактивна вправа 2. «Вбрання в обряді»

Вчитель пропонує учням ознайомитися з описом традиційного весільного обряду на Волині та завданням проаналізувати, яку роль відіграє в ньому одяг. Наводиться короткий уривок з етнографічних джерел (наприклад, за працею

Галини Стельмашук), у якому згадується, як дівчина вбиралася на сватання, яке значення мали сорочка, хустка, коралі. Потім учням ставиться проблемне запитання: чому одяг мав таке значення в обрядах? Яку функцію виконував – оберіг, маркер соціального статусу, естетичну тощо?

Фрагмент тексту для аналізу (адаптований):

«На другий день після заручин дівчина одягала білу сорочку з червоним узором, крайку вишиту, намисто з трьох рядів коралів і хустку, зав'язану на потилиці. Кожна деталь мала своє значення: сорочка – чистота, крайка – зв'язок роду, коралі – багатство, хустка – скромність і жіночість...».

Після аналізу учні виконують письмове міні-завдання: «Обери три елементи костюма й поясни, яке значення вони могли мати в житті людини XIX століття».

Підсумком цієї частини уроку є короткий висновок, сформульований учнями: «Традиційне вбрання не зникло повністю – воно трансформувалося, зберігшись у святах, обрядах, музеях, мистецтві й освіті».

Варіанти додаткових міжпредметних проєктів:

Назва проєкту	Клас	Очікуваний результат
«Віртуальна виставка “Костюм моєї бабусі”»	5–7	Учні збирають фото родинного архіву, створюють слайд-презентації з описом елементів одягу
«Етнографічна мапа Волині»	6–8	Робота з картою області: позначення локальних варіантів костюмів, оздоблення території фотографіями
«Моя родинна крайка»	5–6	Виготовлення моделі крайки за мотивами вивчених орнаментів, презентація роботи
«Портрет предка»	6	Малюнок або цифрова ілюстрація пращура у традиційному вбранні з описом
«Словник костюма»	5–7	Складання лексикону з 15–20 термінів із короткими поясненнями та ілюстраціями

Усі перелічені форми роботи дозволяють поєднати формальне навчання з дослідницькою та творчою діяльністю, сприяючи поглибленню історичної, культурної та регіональної компетентності учнів.

III. Етап осмислення, узагальнення та рефлексії (30 хвилин)

На завершальному етапі уроку реалізується завдання систематизації набутих знань, розвитку критичного мислення та формування елементів ціннісно-орієнтованої компетентності. Учням пропонується виконати індивідуальні, парні та групові вправи, що сприяють узагальненню інформації про особливості волинського традиційного вбрання, його культурне значення та актуалізацію в сучасному суспільстві. Яковенко в цьому випадку вказує, що це допоможе зрозуміти вчителю настільки учні засвоїли дану тему, та формувати в них ціннісні орієнтири⁵⁸ (повага до спадщини, гідність, світогляд і т.п.)

Рефлексивна вправа «Квітка ідентичності»

Кожному учню роздається бланк у формі стилізованої квітки, у пелюстках якої він записує:

- один новий термін, який запам'ятав;
- елемент вбрання, який його вразив;
- обряд, у якому використовувався костюм;
- символ, який справив емоційне враження;
- приклад зі своєї родини (якщо є), пов'язаний із традиційним одягом;
- запитання, яке залишилось після уроку.

Ця вправа сприяє глибшому осмисленню матеріалу, формуванню емоційного зв'язку з національною спадщиною та активізації індивідуальної рефлексії.

⁵⁸Яковенко Г. Методика навчання історії..., С. 238

Групова робота «Що я знаю, хочу дізнатися, дізнався (K-W-L-таблиця)»

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався
У волинян був традиційний костюм	Як змінювався одяг на Волині у XIX–XX ст.?	Волинський стрій залежав від соціального стану
Українки носили вишиті сорочки	Що означають кольори вбрання?	Червоний – любов і життєва енергія
Були головні убори, наприклад, хустки	Які були прикраси у дівчат?	Намисто з коралів і дукач

Індивідуальна творча робота «Лист у минуле»

Завдання: уявити себе школярем/школяркою початку XX століття, що носить традиційний костюм, і написати короткий лист сучаснику про свій щоденний одяг, що він означає, з чого зроблений, у які дні вдягається. Цей метод не лише розвиває уяву й мовлення, а й дає змогу школярам відчувати себе носіями культури, яку вони досліджують.

Підсумкова дискусія

Тема: «Чи потрібен традиційний костюм сучасній людині?»

Учні висловлюють свої думки, спираючись на матеріал уроку. Вчитель модерує обговорення, акцентуючи на тому, що національне вбрання – не лише архаїчний елемент, а символ ідентичності, духовності, краси та спадковості. У висновку вчитель підкреслює, що традиційне вбрання – не просто одяг, а «тканина культури», крізь яку проходять історичні, естетичні та символічні нитки буття українців Волині.

IV. Форми перевірки знань і самооцінювання

Важливою частиною сучасного навчального процесу є не лише передача знань, а й їхня своєчасна діагностика. Для цього на уроці передбачені як формувальне оцінювання (через рефлексивні вправи), так і підсумкове:

Тестові завдання (приклад)³⁶:

1. Який елемент одягу одягали лише заміжні жінки?
 - А) керсетка
 - Б) крайка
 - В) очіпок
 - Г) плахта
2. Який матеріал найчастіше використовували для сорочок?
 - А) шовк
 - Б) домоткане полотно
 - В) бавовна
 - Г) парча

Форма самооцінювання:

На сьогоднішньому занятті я дізнався/дізналась...; найцікавіший етап уроку для мене був...; після цього заняття я можу пояснити...

Домашнє завдання (на вибір):

- Знайди вдома фотографії родичів у традиційному вбранні та опиши їхній одяг.
- Підготуй коротке повідомлення «Костюм мого краю: локальні особливості» за зразками музейних колекцій або з розповідей бабусь.
- Створи власний ескіз сучасного одягу з елементами традиційного костюма Волині.

Загальні методичні зауваги:

- Урок рекомендовано проводити з використанням інтерактивної дошки, фотоматеріалів, карт етнографічних зон, зразків тканин (за наявності).
- Ефективним буде залучення музейного працівника, майстрині з вишивки або фахівця з етнографії до позакласної зустрічі.

³⁶ На урок «Український народний костюм» (тест). URL: <https://naurok.com.ua/test/ukra-nskiy-tradiciyniy-odyag-1147746.html> (дата звернення 16.12.2025)

- Варто звернути увагу на добір відеофрагментів із циклів «Українська народна культура» або документальних фільмів про народний одяг.

Висновок:

Запропонована навчально-методична модель дозволяє не лише передати учням знання про традиційне вбрання українців Волині, а й сформувати ціннісне ставлення до культурної спадщини, розвинути пізнавальну активність і повагу до національної ідентичності. Такий урок може стати основою для подальшої інтеграції регіонального компонента у зміст загальної середньої освіти, зокрема в аспекті патріотичного та естетичного виховання.

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження було здійснено комплексний аналіз традиційного вбрання українців Волині в XIX – на початку XX ст. крізь призму історичного, етнокультурного та педагогічного підходів. Основною метою магістерської роботи було виявити специфіку регіонального костюма як носія етнічної ідентичності, продемонструвати еволюцію традиційного костюму опираючись на станову структуру суспільства, естетичних норм і обрядової символіки, а також з'ясувати потенціал його подання у сучасній навчально-виховній діяльності в закладах загальної середньої освіти, як елемент формування у молодого покоління ставлення до національної культурної спадщини та розвитку естетичного смаку.

У першому розділі були визначені джерельна база та методологічні засади дослідження. Джерелами стали як іконографічні матеріали, музейні колекції та фонди Волинського краєзнавчого музею та Іваничівського історичного музею, так і польові записи, усні свідчення, зібрані в межах Волинського регіону, взагалом матеріали зібрані істориками-етнографами (Алла Дмитренко). Історіографічний аналіз показав, що тема традиційного вбрання у волинському контексті представлена нерівномірно: попри наявність вагомих праць (Галини Стельмахук, Оксани Косминої, Лілії Чайковської, О. Микитюк), більшість досліджень зосереджуються на фрагментарних аспектах костюма, залишаючи поза увагою системний аналіз його еволюції, соціальної диференціації та педагогічного потенціалу. Методологічно дослідження базувалося на поєднанні історико-етнографічного, культурологічного, семіотичного та порівняльного підходів, що забезпечило багатовимірне розуміння об'єкта.

У другому розділі увагу зосереджено на структурному аналізі волинського вбрання, яке варіювалося залежно від соціального статусу носія. Було виявлено суттєві відмінності між строєм шляхти, заможного міщанства і селянства. Якщо порівнювати одяг різних станів того періоду то можна почати з того що звісно він

мав певну різницю адже якщо ми візьмемо одяг вищих станів (шляхти) то воно було витонченим мало свою розкішність враховуючи свою естетичність, по-перше матеріали були дорогими (шовк, оксамит, мережива, хутра і т.п) присутні прикраси (перли, брошки з золота та срібла) для того щоб підкреслити наявність високого статусу тут можна вказати такі елементи як жупани, кунтуші, шабля (як символ статусу), сукні з корсетами і т.п., поступово костюм набув більш таких європейських рис (пальта, піджаки, капелюхи, лакові черевики). Міщанське вбрання вже набувало більш таких фабричних рис, матеріали одягу демонстрували поєднання фабричних тканин та доморобних, це могло бути сукно, сатин, шовк. Колірна гамма міщанського одягу складалась переважно з темних кольорів, тут можна згадати такі елементи як спідниці зі складками, камізели, жакети, каптани (пізніше пальта), прикраси були не настільки з дорогих матеріалів, це могли бути намиста зі скла, бісеру. Щодо селян то їх одяг зберігав більш традиційних рис і мав в собі господарський характер, зберігав і практичність. Матеріалами ж слугувало те що вони мали в своєму господарстві, або ж матеріали природнього походження, це могли бути: льон, коноплі, кропива, вовна. Тут можна простежити і обмежену кольорову гамму адже вони використовували натуральні барвники. Тут можна вказати такі елементи як сорочки з домотканого полотна, плаhti, андараки, хустки, свити, постолі, личаки, тобто можна сказати що це свідчило про збереження локальних традицій, та підкреслювало довговічність.

У підрозділі, присвяченому символіці, було з'ясовано, як воно відображало стану приналежність в одязі кожного зі станів, які функції виконувало, одяг селян зберігав певні такі природні та оберегові символи, що вказувало на їх традиційний уклад життя. Одяг міщан набирав значення міської культури символізуючи модерність як прагнення до чогось нового, шляхетський же костюм демонстрував дещо таку репрезентативну функцію для того щоб підкреслити свій статус, владу, аристократичну цінність.

У третьому розділі було розкрито навчально-методологічний потенціал теми традиційного вбрання в сучасному шкільному процесі. Обґрунтовано

подання даної теми через проведення виховних годин, інтегрованих занять з історії та громадянської освіти, також можна і вказати проєктну діяльність адже це показує потенціал учнів у практичному вивченні або ж дослідженні регіональних традицій, адже це сприяє розвитку певних компетентностей таких як: уміння аналізувати культурні явища, критично працювати в команді. Автором запропоновано структуру конспекту уроку в якому проілюстровано приклади типових завдань, що можуть бути впроваджені у навчальному процесі. Залучення візуального матеріалу яке сприяє розвитку наочності і кращому сприйняттю інформації (фото, зображення, схемки), порівнянню, аналізу (порівняння одягу селян та міщан). Екскурсії в музеї сприяють розвитку естетичного смаку, уявлення, культурне сприйняття. Це формує в учнів також і патріотичні якості адже це зацікавлення сприяє мотивації дослідженню культури свого краю (регіону).

Отже, підсумовуючи результати дипломного дослідження, можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, традиційне вбрання українців Волині є складним культурним феноменом, та відображенням станової ієрархії у структурі якого взаємодіють функціональність, декоративність, семантика й обрядовість. По-друге, регіональна специфіка костюма дозволяє глибше зрозуміти процеси культурної стратифікації, динаміка змін одягу представників різних станів, соціальної мобільності, трансформації матеріальної культури під впливом зовнішніх чинників. По-третє, включення цієї теми до освітнього простору відкриває нові можливості для гуманітарної освіти: від розвитку локальної ідентичності до міжпредметної інтеграції та активного навчання. По-четверте, освітньо-методичний підхід до вивчення традиційного вбрання потребує подальшого вдосконалення та інституційної підтримки з боку освітньої політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк В. Народний одяг українців: традиції, символіка, трансформації. Київ: Либідь, 2013. 304 с.
2. Беляєва Л. Українська традиційна вишивка. Львів: Світ, 2008. 228 с.
3. Верменич Я. Історична географія України. Київ: Наукова думка, 2007. 384 с.
4. Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині. Луцьк, 2004. 157 с.
5. Виставка «Коло часу Волині: традиція як основа часу майбутнього». Вітрина 1: Традиційна жіноче і весільне вбрання поліщуків. Нині діюча; Зібрання одягу по районах: 1. Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Локачинський та ін. URL: https://volynmuseum.com/exposition_exhibitions/
6. Волинська область, Іваничівський історичний музей. URL: https://volyn-museum.com.ua/publ/ivanichivskij_narodnij_istorichnij_muzej/z_istoriji_stvorennja_ta_dijalnosti_ivanichivskogo_narodnogo_istorichnogo_muzeju/8-1-0-27 (дата звернення 16.12.2025).
7. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: монографія. Київ, 2012. 711 с.
8. Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція. URL: <https://volart.com.ua/pdf/art/ivashkiv.pdf> (дата звернення: 31.07.2025 р.)
9. Григор'єва С. Костюм українців Правобережної України. Київ: Мистецтво, 2006. 292 с.
10. Гупало Ю. О. Український народний одяг як соціокультурний феномен. Львів : Каменяр, 2019. 248 с.
11. Де ля Фліз Ж.-П. Етнографічні описи селян Київської губернії. URL: <http://litopys.org.ua/deflise/flise01.htm> (дата звернення: 31.07.2025 р.)
12. Дмитренко А. Матеріальна культура мешканців Волині і Західного Полісся у творах Ю. Крашевського. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. 2012. Вип. 43.

- С. 55–62.
- 13.Дмитренко А. Традиційно-побутова культура населення Волині. *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки*. 2008. №11. С. 36–41.
 - 14.Єфремова С. Традиційна культура українців: антропологічний вимір. Київ : КМ Академія, 2015. 312 с.
 - 15.Етнографічна колекція «Кровець». URL: <https://krovets.ua/en>.
 - 16.Етнопарк «Ладомирія». URL: <https://ladomyriia.com/golovna/>
 - 17.Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи: навчальна програма. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (Дата звернення: 31.07.2025 р.).
 - 18.Калакура Я. С. Історичне джерелознавство. Київ: Либідь 2002. 489 с.
 - 19.Калениченко О. Звичай і традиції українського народу. Київ: Освіта, 2011. 176 с.
 - 20.Килимник С. Український рік у народних звичаях. Київ: Либідь, 1994. 368 с.
 - 21.Колекція вишиванок (11 фрагментів) автор: Романюк Євгенія Іванівна. Іваничівський історичний музей. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/255096-vishiti-rariteti-ivanichivskogo-krai-u-video> (дата звернення 16.12.2025).
 - 22.Космина О. Традиційне вбрання українців. Т. 2. Київ: Балтія-Друк, 2009. 160 с.
 - 23.Космина О. Українські орнаменти в Парижі 1878 р. URL: <https://likbez.org.ua/ua/ukrayinska-ukrayinski-ornamenti-v-parizhi-1878-albom-oleni-pchilki-mifi-vigadki-realnist.html> (Дата звернення: 31.07.2025 р.)
 - 24.Котляревський А. Народний костюм українців XIX–XX ст. Харків: Ранок, 2007. 112 с.
 - 25.Кравченко І. Традиційне вбрання українців Полісся. Львів: Світ, 2005. 248 с.
 - 26.Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України. 2-ге вид. Київ : Ін-т укр. археографії, 1993. 185 с.
 - 27.Культурно-побутові традиції українців Волині / за ред. проф. Р. Сілецького.

- Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 592 с.
- 28.Леп'явко С. Нариси з історії козацтва. Чернігів: Десна Поліграф, 2007. 228 с.
 - 29.Локальна історія. *Проект О. Косминої*. URL: <https://localhistory.org.ua/authors/oksana-kosmina/> (Дата звернення: 31.07.2025 р.)
 - 30.Лобур М. Історична етнологія українців. Львів: Апріорі, 2016. 388 с.
 - 31.Лушакова О. Історія українського костюма. Київ: Генеза, 2008. 248 с.
 - 32.Лях Ю. Етнографія України: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2007. 276 с.
 - 33.Макарчук С. Історичні етнотопоніми й етноніми українського народу. *Етнографія України*. Львів: Світ, 2004. С. 66–67.
 - 34.Матейко А. Український народний одяг: етнографічний словник. Київ: Наукова думка, 1996. 195 с.
 - 35.Микитюк О. Волинський народний костюм. Луцьк: Надстир'я, 2010. 172 с.
 36. На урок «Український народний костюм» (тест). URL: <https://naurok.com.ua/test/ukra-nskiy-tradiciyniy-odyag-1147746.html> (Дата звернення 16.12.2025)
 - 37.Никорак О. Тканини для спідниць Західного Полісся і Волині. *Народознавчі зошити*. 2009. №1. С. 55–59.
 - 38.Онищук І. Головні убори українців: етнокультурний контекст. Чернівці: Рута, 2013. 184 с.
 - 39.Орач Л. Побут українського села XIX–XX ст. Київ: Веселка, 2012. 240 с.
 - 40.Паламарчук Л. Народний одяг у контексті національної культури. Львів: Каменярь, 2009. 216 с.
 - 41.Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. 1904. VIII. Волынская губерния. 312 с.
 - 42.Петрук Н. Вишивка Полісся. Житомир: Полісся, 2014. 212 с.
 - 43.Пономаренко С. Етнічна історія України. Київ: Академія, 2006. 248 с.
 - 44.Сілецький Р. Волинські народні традиції. Львів: ЛНУ, 2018. 298 с.
 - 45.Списокъ населенныхъ мѣстъ Волынской губерніи. Житомир: Волынская губ.

- типографія, 1906. 224 с. URL:
http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestVolGub_1906/SpNasMestVolGub_1906.pdf (Дата звернення: 31.07.2025 р.)
- 46.Станкевич М. Традиційна культура українців. Київ: АртЕк, 2005. 280 с.
 - 47.Стельмашук Г. Вбрання на Волині у XIV–XVIII ст. *Народознавчі зошити*. 1998. №3. С. 50–65.
 - 48.Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині. Луцьк: Волинська обл. друкарня, 2006. 280 с.
 - 49.Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців. Київ: Наукова думка, 1993. 240 с.
 - 50.Терещенко О. Традиційна культура українців: обрядовість, костюм, побут. Київ: Освіта, 2017. 232 с.
 - 51.Український народний орнамент Ольги Петрівни Косач. Репринтне вид. 1876 р. Т. Серебриннікова, Т. Зез. Київ: Адеф-Україна, 2018. 140 с.
 - 52.Фесенко А. Волинь: історико-культурні традиції. Рівне: ППДМ, 2007. 244 с.
 - 53.Хведчук Л. Історія та культура Волині. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 180 с.
 - 54.Царук О. Народне мистецтво Волині. Луцьк: Надстир'я, 2008. 164 с.
 - 55.Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX століття. Київ: Друкарня «Nuss», 2012. 152 с.
 - 56.Шевчук В. Етнокультура українців: ментальність, звичаї, обряди. Київ: Артбук, 2013. 312 с.
 - 57.Шульга Н. Традиції і символіка українського костюма. Черкаси: Брама-Україна, 2011. 192 с.
 - 58.Яковенко Г. Методика навчання історії. Харків : ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Одяг селян

Чоловіче та жіноче вбрання Центральна Волинь поч. XX ст. Джерело¹⁶¹.

¹⁶¹Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX століття. Київ: Друкарня «Nuss», 2012.

Іваничівський район Волинської області. 1920-ті роки. Фото з колекції Іваничівського народного історичного музею. Хроніки Любарта

Весільне вбрання молодих Володимир-Волинського повіту Волинської губернії. Джерело¹⁶².

¹⁶² Весільне вбрання молодих Володимир-Волинського повіту Волинської губернії. URL: <https://paramoloda.ua/articles/volyn-zakhidna-vesilne-vbrannya-molodykh/>

Безрукавка жіноча, с. Павлівка, Іваничівський р-н, Волинська обл. Перша пол. XX ст. Джерело¹⁶³.

Спідниця жіноча с. Суємці, Баранівський р-н, Житомирська обл.; поч XX ст. Джерело¹⁶⁴.

¹⁶³ Стельмашук Г. Г. Вбрання на Волині у XIV – XVIII століттях і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. Народознавчі зошити. 2017. № 4 (136). С. 913.

¹⁶⁴ Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX – XX століття. Київ: Друкарня «Nuss», 2012.

Збірка сорочок Мирослави Паламар музею Ліцею села Колона Володимирський р-н. Волинська обл.

Запаска вишита, Волинь, Рівненська обл., Етнографічна колекція «Кровець»¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Етнографічна колекція «Кровець». URL: <https://krovets.ua/en>

Жіночий головний убір (кибалка). Джерело¹⁶⁶.

Додаток Б

Одяг міщан

Верхній чоловічий одяг – опанча (куртина). Сукно, вовняна нитка. Початок XX ст. Містечко Колодно на Крем'янецьчині¹⁶⁷. Відтворено в Етнопарку «Ладомирія».

¹⁶⁶ Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців. Київ: Наукова думка, 1993.

¹⁶⁷ Стельмашук Г. Г. Вбрання на Волині у XIV – XVIII століттях і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. Народознавчі зошити. 2017. № 4 (136). С. 913.

Верхній жіночий одяг – куцина, кусан, м. Луцьк, Волинська обл. XIX – поч. XX ст. Джерело¹⁶⁸

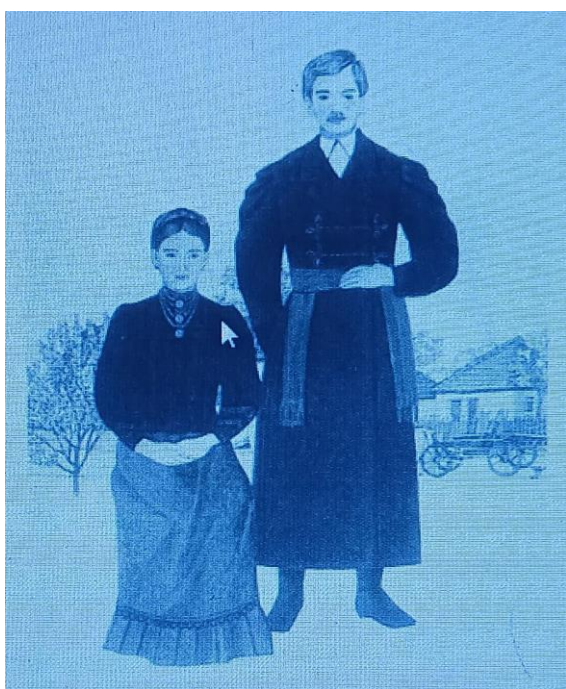
Сіряк жіночий (Семрага), Волинь, Волинська обл., Іваничівський рн., с. Милятин. Етнографічна колекція «Кровець»¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Стельмашук Г. Г. Вбрання на Волині у XIV – XVIII століттях і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. Народознавчі зошити. 2017. № 4 (136). С. 913.

¹⁶⁹ Етнографічна колекція «Кровець». URL: <https://krovets.ua/en>.

Жіноче демісезонне вбрання Горохівський і Локачинський р-ни Волинська обл. кін. XIX – перша пол. XX ст. Джерело¹⁷⁰.

Міщанське вбрання м. Берестечко, Горохівський р-н Волинська обл. Волинська обл. Джерело¹⁷¹.

¹⁷⁰ Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція URL: <https://volart.com.ua/pdf/art/ivashkiv.pdf> (дата звернення: 31.07.2025 р.)

¹⁷¹ Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція URL: <https://volart.com.ua/pdf/art/ivashkiv.pdf> (дата звернення: 31.07.2025).

Міщанин одягнений в сукман. Публікація Етно-галерея Роксоляни Шимчук¹⁷².

Додаток В

Одяг вищих станів (шляхти)

¹⁷² Етно-галерея Роксоляни Шимчук. URL: Етно-галерея Роксоляни Шимчук

Свита Волинь, Львівська обл., Радехівський рн.,. Етнографічна колекція «Кровець»¹⁷³

Орнаментика

¹⁷³ Етнографічна колекція «Кровець». URL: <https://krovets.ua/en>

Вишиванка Волинської області. Орнаменти Волині¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Магія візерунку. URL:
https://magiavizerynky.com/?utm_source=retarget2025&gad_source=1&gad_campaignid=23176826284&gbraid=0AAAAADrVHJjsfp66pz_5DCcIKHAXazqCG&gclid=Cj0KCQiAo4TKBhDRARIsAGW29bd9PBacqmfxfkmVRstopq-CSzzYB7YxcS5mikpuM